

DIYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DIYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

PERWERDE DE TETBÎQÊ ZIWANÊ DAYÎKE

7

BROŞURÊ “VERÎ ZIWANÊ DAYÎKE”

www.arsivokurd.org

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No :2
Yenişehir/DİYARBAKIR
T: +90 412 228 14 42
F: +90 412 224 14 42
www.disa.org.tr
info@disa.org.tr

VERÎ ZIWANÊ DAYİKE
WEŞANÊ DİSA

ISBN: 978-605-5458-15-7

Rêzebroşurê Verî Zivanê Dayike parçeyêkê projeyê Berzkerdişê Haydariya Derheqê Perwerde de Zivanê Dayike û Çutziwanîye yo ke Enstîtuya Cigêrayîşanê Siyasî û Sosyalan ya Diyarbekiri (DİSA) idare kena. Nê rêzebroşurê ke ma şeq şisman de plan kerd bi, badê, ma nînan ra tayê meqaleyî weşinayî û di broşurê bi kirdkî (zazakî) zî amde kerdî, bi no qayde hûmara rêzebroşuran resa heşt. Broşuran de mewzûyanê sey têkiliya miyanê perwerdeyî û zivanê dayike de, miyan ra wedartîşê seypînebîyayîşê komelkîyan (toplumsal eşitsizlikler) de rolê perwerdeyê bingehê zivanê dayike ser o, cayê zivanê dayike cûya sosyalî, kulturî û siyasî de melumatê muhimî pêşkêş benê. Merdim eşkeno nê broşuran adresa www.disa.org.tr ra zî peyda bikero.

Muhtewaya nê broşurê ma yê ke hûmara hewtin o, her hîrê hûmaranê ma yê verênan ra arê diyayê û nînan ra yew bitaybetî Netîce Altun ra ameyo telebkerdiş. Nê meqaleyî Roşan Lezgîni tirkî ra çarnayî kirdkî (zazakî) ser. Na xebate hetêk ra zî vernîya kirdkî akena ke sey zivanêkê akademîkî zî bêro şuxulnayene. Ma bi zerrweşîye pêşkêş kenê.

Seba mîzanpajî û amadekerdişê çapaxan ma Emre Senanî rê û Fatma Tulum Eryoldaş rê sipas kenê. Seba fotografan zî ma Weysel Aydenizî rê sipas kenê.

Seba peydakerdişê broşurê Verî Zivanê Dayike adresa <http://www.disa.org.tr/oceanandiliv.pdf> ziyaret bikî yan zî bi wasîtayê melumatanê têkiliye yê cêrînan ma reyde bikewînin îrtibat.

Cayê çapkerdiş: Ege Basım Matbaa ve Reklam Sanatları

Copyright © Kanûne 2012

Broşurê Verî Zivanê Dayike sey gamêka projeyê Berzkerdişê Haydariya Derheqê Perwerde de Zivanê Dayike û Çutziwanîye yê Enstîtuya Cigêrayîşanê Siyasî û Sosyalan ya Diyarbekiri (DİSA) ke hetê fonê Marta yê Serbalyozxaneyê Hollanda ra yena destekkerdiş, hetê M. Şerif Derînce ra amade beno. Fikrê ke nê meqaleyan de estê beno ke motamot bi fikrê DİSA yan zî Serbalyozxaneyê Hollanda reyde pânêgêrê. Eke çime bi hawayêko akarde bêro nişandayene kopyakerdiş û vilakerdişê inan serbest o.

Bi ardîmê

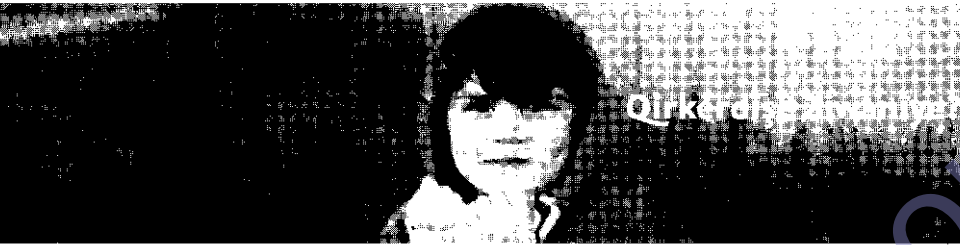
Kingdom of the Netherlands

CHREST
FOUNDATION

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

**PERWERDE DE TETBÎQÊ
ZIWANÊ DAYÎKE**

www.arsivakurd.org

Ziwanê Dayîka xo de Heqê Dîyayîşê Perwerdeyî yê Domanan

Êdî ma hîna bileztir ziwanan mirênênê. Ma ke biresîn serra 2100, teqriben 7000 hezarî ziwananê ke ewro ciwiyênê ra beno ke se ra 90-95ê xo çin bibê yan zî hetê neslê neweyî ra nêrê musayîş.

Zafê ziwananê binê tehlukeyî de hetê qebîleyanê cayîyan (yerli) ra yenê qiseykerdiş. Eke nê ziwani kîştî perwerdeyî de bi metodanê bînan zî nêrê destekkerdiş û xurtkerdiş do vîndî bibê. Eke hedefê programê Seba Her Kesî Perwerde (SHP) pratîze bibo do gelek domanî nêzdiye ra dest bi wendegehî bikerê. La zafê domananê cayîyan û domanê aidê grûba eqaliyeta (û welatanê Afrika de ke zafê ziwane resmî, yew ziwane Rojawanî de domanê grûbanê zafan) mecbur manenê ke ziwaneke teberê ziwane dayîka xo de perwerde bivîne. Sewbîna alternatîfê xo zî çin o: çunke wendegehê ke ziwane dayîka înan de perwerde bidê çin ê.

Zafê aile û siyasetkarî perwerdeyê ziwaneke serdestî (exlebê xo îngilizkî) de “tercîh” kenê. Oxro ke ci ra haydar nîyê ke nê tercîhê înan netîceyê cigêrayîşanê zanistîyan ke babeta musayîş û çutziwanîye de vejîyayê meydan reyde binakokî (çelişki) yê. Tew ser de zî xebira înan ci ra çin a ke ê heqê yew domanê ke sey heqêkê însanî ganî ziwane dayîka xo de perwerde bivîno îhlal kenê.

Vîndîbiyayîşê firsendê perwerdeyî

Tayê cigêrayoxî vanê, xora bi hawayêko “tebîî” tayê ziwani çin benê, çunke nê ziwani nêeşkenê xo adapteyê esrê teknolojîyê post-modernî bikerê yan zî kesê ke nê ziwanan qisey kenê seba ke xo biresnê tayê ziwananê bînan (bitaybetî ziwane serdestan) yê ke hîna vêşî îmkanan pêşkêş kenê, keremê zerrîya xo ra fek ziwane xo ra veradanê. Aîleyî, amaye de seba domananê xo perwerde û îmkananê karî gênê verê çimî û tercîh kenê ke keyeyê xo de bi ziwane dayîka xo qisey nêkerê. Ma nêeşkenê nê sedemî ra kesî şermezar bikîm, çunke destpêk de wina aseno ke na rewşe faydeyê domanî de ya. Baş o, heqîqeten doman naye ra îstîfade keno? Cigêrayîşê ke welatanê cîya-cîya yê dînya de gelek domananê şaranê cayîyan û eqaliyetan ser o ameyê kerdîş nîşan danê ke sistemê perwerdeyî ke bi yew ziwano bingehîn yan zî bi tek ziwani yeno kerdene de hetê domanan ra netîceyanê negatîfan ano meydan. Eke ma di nimûneyan bidîm: Wendekarê Inuitî ke Kanada de bi îngilizkî perwerde benê, badê perwerdeyê new serran bi zor resenê sewîyeya sinîfê çarîne; eynî şekl de Awusturalya de seba domananê aborjînan vernîya perwerdeyêkê serkewteyî de astengo tewr gird îngilizkî ya.

Coreyê cigêrayîşan ra;

* Doman zıwanê ke tewr rind zano de perwerde bibo hîna baş museno.

* Amerîka de, domanê ke şinê wendegehanê ke bingehê zıwanê dayîke ser o bi diziwanîye perwerde benê, domanê ke şinê wendegehanê ke bi tek zıwanî yanî bi îngilizkî perwerde benê ra hîna bileztir îngilizkî musenê û wendegeh de hîna serkewte yê.

* Cigêrayîşê tewr girdî ke hetanî ewro domananê mensubê eqalîyetanê zıwanî (dîsel azınlık) ser o ameyê kerdiş nîşan danê, yew domano ke zıwanê dayîka xo de demeyêko derg perwerde diyo hetê xo resnayîşê diziwanîye û serkewtena wendegehî de sewiyeyêka hîna başe de yo.

Vîndîbiyayîşê zanayîşanê ke dewamkerdişê heyatî de elzem ê

Ekosîstemanê ke texrib nebîyê (sey daristananê varanî yê Amazonan, Borneo û Paua Gîneya Newîye) de tena cayî (yerliler) û şarê edetî (geleneksel halklar) ciwîyenê. Eke zıwanê nê şaran vîndî bibê, zanayîşê derheqê pawitişê ekosîstemê zengîniye de zî do vîndî bibê şîrê. Nê zanayîşê tibî ke babetanê sey dewamkerdişê cuya insanî (ma vajîm, nebatê ke warê tibî de yenê bikarardiş) zî gênê xo zere, seba ke nê zıwananê ke vîndî benê de ameyê kodkerdiş, nê zıwanan reyde do vîndî bibê şîrê. Nê rîyî ra, esas bi mirênayîşê zıwanan şertê ke rîyê dînya de seba ciwîyayîşê înasnan elzem ê zî ma çin kenê.

Vîndîbiyayîşê zıwanan, mumkin o ke merdim sey jenosidê zıwanî zî bivîno. Domanê ke mensubê şaranê cayîyan yan zî grûbanê eqalîyetan ê, eke perwerdeyê yew zıwanê ke ê nêzanê înan ser o bêro ferzkerdiş, panc tarîfê jenosidî (soykırım) ke Peymana Astengkerdiş û Cezakerdişê Sucê Jenosidî yê Yewîya Miletan (Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi) de ca gênê (E793, 1948) ra di heban de pêgênê (örtüşüyorlar):

Made II (e): domanê aîdê grûbêk bi zor neqlkerdişê mîyanê grûbêka bine û made II (b) endamê grûbêk bi hawayêko cidî zerarê ruhî û fizikî bivîne, nînan rê rayîr akerdiş.

Domanê mensubê şaranê cayîyan û grûbanê eqalîyetan ganî zıwanê dayîka xo de perwerde bivîne û zıwanê resmî yê welatê ke tede ciwîyenê zî bi perwerdeyêko rast sey zıwanê diyin bimusê. Yanî zıwanêkê diyin neke herinda zıwanê dayîka înan de, ganî sey îlaweyêkê zıwanê dayîka xo bimusê.

Tove Skutnabb-Kangas

Unîversîtêya Roskilde, Danimarka
Unîversîtêya Abo Akademi, Vasa, Finlanda
skutnabbkangas@gmail.com

Sewbîna zî biewnîn: *Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? (Perwerde de Qırkerdiş- yan zî Pêroyîya Çıhanî de Zaftewirîye û Heqê İnsanani?) Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, by Tove Skutnabb-Kangas, 2000*

Sîstemê perwerdeyî ke seba domananê serdestan tanzîm bîyê, domananê mensubê grûbanê bînan teber (dîşlama) kenê. Bitaybetî domanê kênayênî berpîrsîyariyê ke keye de înan ser o bar benê û reftariya negatîfe (olumsuz tutum) ya aîle û malîmanê înan ver hîna vêşî maruzê teberkerdişî (dîşlanma) benê.

Xebatê ke demê peyênan de cayanê cîya-cîyayan yê dinya de ameyê kerdiş nîşan danê, çîqas ke mensubê grûbanê cîyayan sewîyeya ameyeyê xo yê ekonomîkî (gelir düzeyi) û kokê xo yê etnikî cîya bo zî, stratejîyê hîrayî ke bîngêhê zîwanê dayîke ser o bi dîziwanan benê de nîsbet bi domananê lajînan domanê kênayênî hîna zêde îstîfade kenê. Çîgêrayîşê ke Gîne-Bissau, Nîjêr û Mozambîk de virazîyayê wendegehanê çut-zîwanîyan de kênayî hîna vêşî qeyd benê, tekrarkerdişê eynî sinifî kênanan de hîna kêmi yo, goreyê kênananê ke wendegehan de zîwananê dayîka xo ra cîya sewbîna zîwan de wanenê ra hîna serkewte wendişê xo dewam kenê. Bêguman çîgêrayîşê çendînî û senînî (nicel ve nitel) ke goreyê tesnîfkerdişê cînsiyetî ra benê ganî hîna vêşî bibê, la netîceyê heme çîgêrayîşanê ke estê nîşan danê, eke domanê kênayênî zîwanê dayîka xo de perwerde bivînê wendegeh (okul) ra hîna vêşî îstîfade kenê. Sedemê naye wina îzeh beno:

Domanê kênaênî hîna vêşî wendegeh de qeydê xo virazenê

Eke kênayê înan eşkenê zîwanê ke ê pê qîsey kenê de perwerde bivînê û wendegeh de hurmet nîşanê erjanê înanê kulturî bîdiyo, aileyî hîna vêşî bawerîya xo bi ê sîstemî anê. Îlaweten, fikrê muhafizekarî yê sey eke domanê kênayênî şîrê wendegeh nêbenê endamê başî yê komelî (toplum), nêbenê dadî yan zî hemserê (eş) başî, tetbîqkerdişê programanê perwerdeyî yê dîziwanîyan reyde yenê munaqêşekerdiş. Sey nimûneyî, Barâ û Gîne Bissau de bi tetbîqkerdişê programanê perwerdeyê dîziwanîye eke domanê kênayênî perwerdeyêko formel bigîrê zî ancî mumkin o ke bibê endamê başî yê komelî, bibê dadî û hemserê başî û rewşa xo hîna baş bibo de ebeweynî îqna bîyî. Bi no qayde, bi wendegehanê ke bîngêhê zîwanê dayîke ser o perwerde danê, nîsbetê wendegehan de qeydkerdişê domananê kênananê berz bîyo.

Hîna vêşî destekê ebeweynan

Gama ke miyanê aîle û domanan de problemê têkiliyê (iletîşim) çin bo, aileyî hîna zaf domananê xo de eleqedar benê, malîmanê domananê xo reyde hîna zêde têkilî ronanê û hîna vêşî beşdarê prosesanê qerargîrewtîşanê wendegehî benê. Sey nimûneyî, Mozambîk

de averberdişê mufredatî de û tanzîmkerdişê dorûverê wendegehî de ardimê ebeweynanê domananê Xai-Xai yê diziwanîyan biyo.

Kêniyayîşê îstîsmarê domananê kêniyênan

Malimê ke wendekaranê xo reyde wayîrê eynî taybetîyanê ziwani û kulturî yê, hetê komelî (toplum) ra hîna asan yenê kontrolkerdiş. Coka ihtîmalê hetê cinsî yan zî sewbîna şekl de îstîsmarkerdişê domananê kêniyênan hetê maliman ra hîna nizm o. Mozambîk de, wendekarî malimanê diziwanîyan ra bi termanê eqrebatîye yê sey "apo" yan zî "xalo" xîtab kenê. Heto bîn ra nê malimî nîsbet (oran) bi malimanê ke ziwane serdest portugalkî (Portekizce) qisey kenê ra hîna vêşî eşkenê aileyane wendekaran reyde têkilîyêka pête saz bikerê. Sewbîna zî, perwerdeyê diziwanîye ke bingehê ziwane dayîke ser o beno de rewşa psikolojîke ya domananê kêniyênan ser o tesîrêko pozîtîf kenê. Bi no qayde domane kêniyêni hîna baş musenê, xo ra bawer benê û xo birêz vînenê, derheqê ameyeyî de hedefanê hîna berzan xo rê nîşan kenê û nê heme çî serkewtişê wendegehî de tesîrêko musbet kenê. Eke ma bi kilmîye xulasa bikîm, programê perwerdeyî eke ziwani yan zî ziwano ke domani tewr baş eşkenê tede têkilîye ronê ser o bêrê ronayene, heme wendekaran rê bitaybetî zî domananê kêniyênan rê zaf faydeyê xo beno.

Unîversîteya Stockholmî

Merkezê Musayîşî û Musnayîşî, Swêd

carol.benson@upc.su.se

Sewbîna zî biewnîn: *Girls, Educational Equity and Mother Tongue-based Teaching*, by Carol Benson, UNESCO, Bangkok, 2005

www.unesco.org/elib/publications/Girls_Edu_Equity

Gama ke vanê perwerdeyê diziwaniye yan zafziwaniye, behsê gelek modelanê ke bi nameyanê cîya-cîyayan name benê yeno kerdîş. Nê modelan ra tayêne de ziwane dayîke tena ziwaneke diyinî de prosesê vîyarîyayîşê perwerdeyî (modelê vîyarîyayîşî) de yeno bikarardîş, modelanê bînan de zî ziwane dayîka xo reyde musayîşê ziwananê binan û pêardîş û pawitişê rewşêka zafziwaniye (modelê pawitişî) esas yenê gîrewtiş. Naye gore, modelê vîyartişî, exlebê xo nameyê entegrasyonî ser o asimilasyonî xo rê keno hedef, la modelê pawitişî manaya rastkêne de zafziwaniye xo rê keno hedef. Derheqê tetbîqkerdiş û neticeyê nê modelan de welatanê cîya-cîyan yê cihanî de xebatê cîya-cîyayî biyê. Nê xebatî, neticeyê rojevanê nimîtkîyan yê peyê modelanê ziwani de û hîna baş fehmkerdişê babetanê qezenkerdiş û musnayîşê ihtimalê ke taqîb benê, çî yê yan çî niyê hîna baş ameyê dîyayene. Sey nimûneyî, perwerdeyê ke tena ziwane serdestî de ameyo kerdîş îlahîm nêbîyo sistemê perwerdeyî ke ziwano serdestî tede tewr baş yeno musayîş; eynî şêkl de, her modelo ke nameyê xo perwerdeyê diziwaniye yo, nêşkayo diziwaniye aver bibero. Heto bîn ra, tesnîfkerdişê tewir bi tewir modelanê perwerdeyê ziwani ke cayanê cîya-cîyayan de yenê bikarardîş nişan danê ke perwerdeyê ziwani de yew tek rastî yan xeletî çin a, goreyê taybetîyanê mintiqayan ra modelê cîya-cîyayî zaftewir benê.

Metodê ke Perwerdeyê Ziwani de Yenê Bikarardîş

1. Modelê Yewziwanîkerdişî/Xeniqnayîşî: No modelo ke îngilizkî de sey "submersion" name beno, Tirkîya zî daxilê înan, welatê ke babetanê ziwani û perwerdeyê de politîka û pratîkê ke gelêk hetan ra tesîrê xo tewr negatîf gore mufredatê xo amade kenê de yeno bikarardîş. No modelo ke kalîteyê perwerdeyî tewr nizm o, tena ziwane serdestî (resmî) de perwerde diyeno. Ziwane bîni yê welatî ke teberê ziwane resmî de manenê nê nê dîyayîş, sey ziwane diyin tena ca diyeno perwerdeyê ziwananê biprestîjan yê Rojawanî. Netîce, cayê ke ziwane dayîke sedemanê tewir bi tewiran ra nêno pawitene, şarê wayîrê ziwane eqalîyetî zehmetî ançenê ke ziwane xo neqlê neslê neweyî bikerê û her ke şîno ziwane serdestî de tekziwaniye yena meydan. Bi vatîşêko bîn, bi xeniqnayîşê ziwane dayîke, ziwani benê vîndî. Tirkîya de, seraserê tarîxê cumhuriyetî de bilez vîndîbîyayîşê ziwanan esas nê sedemî ra yo.

2. Modelê Vîyarîyayîşî: No model, cayanê ke mîyanê wendekaranê eqalîyetanê ziwani de muwafeqîya wendgehî (okul başarısı) û dewamkerdişê wendegehî dereceyêka zaf nizm de yê, seba ke hîna leze bivîyarê wendiş-nuştiş û nîsbetê dewamkerdişê wendegehî bizêdnê yeno bikarardîş. Nê modelî de wendekarî yew-di serranê verênan de ziwane dayîka xo

de dest bi wendiş-nuştişî kenê; serranê dima ra, bisuret û bi şeklo ke apey anêgeyrê (geri dönülmez bir şekilde) vîyarenê perwerdeyê ke tamamen bi zıwanê serdestî beno. Modelo ke tewr baş zaniyeno, Amerika de domananê mensubê grûbanê Hispanîkan ser o yeno tetbîqkerdiş. Goreyê cigêrayoxan, hedefê bingehîn yê nê modelî binê nameyê entegrasyonî de lezkerdişê asîmilasyonî yo; coka eke asaye (görünür) de vîyarîyayîşê wendiş-nuştişî hîna bisuret bêro meydan zî hetanî ke seypênêbiyayîş (eşitsizlik) û cîyakarîya rewşa perwerdeyî mîyan ra nêro wedartene, musayîş û pawitişê zıwanê dayîke nêvîrazîyeno û zıwanê serdestî de problemî dewam kenê.

3. Modelê Pawitiş-Dewamkerdiş: No modelo ke umûmen perwerdeyê domananê zıwanê eqalîyetan de yeno bikarardiş, tewr tay qasê 6-8 serrî bingehê zıwanê dayîke ser o perwerdeyê çut-zıwanîye yan zî zafzıwanîye yeno kerdene, zıwan yan zî zıwanê serdestî biqedeme verî dursa zıwanî, dima sey zıwanê perwerdeyî yê tayê dersan îlaweyê programî beno. Bitaybetî Afrikaya Başurî, Bolîvya û Etiyopya de nimûneyê başî yê tetbîqkerdişê nê modelî estê. Merdim eşkeno tayê wendegehanê Welatê Baskî û Katalonya zî sey nimûneyanê başan nişan bido. Cigêrayîş û îstatistikî nişan danê ke nê wendegehî nîsbet bi modelanê vîyarîyayîşî netîceyê hîna başî danê.

4. Çut-zıwanîkerdiş/Heriknayîş: No modelo ke bi nameyê xo yê İngilizkî sey "immersion" yeno zanayîş, hîna zaf perwerdeyê ke domananê aileyane sinifê miyanênî (orta sınıf) tercih kenê, gêno dest. No modelo ke hem hetê kalîteyê perwerdeyî ra hem zî hetê averşîyayîşê zafzıwanîye ra netîceyanê gelek musbetan dano, her di zıwanî zî tede wayîrê statuyêkê biprestîj ê û bi hawayêko umûmî yew desteko komelkî seba nê zıwanan mewcud o. Wendekarî wendegeh de neke bi zıwanê dayîka xo zıwanêkê diyin de perwerde vînenê; labelê malimî çut-zıwan ê ke her di zıwanan zî zanê û her game zıwanê dayîke rê tam hurmetkar ê. Nimûneyê tewr başî yê nê modelî ke yenê zanayene, programê çut-zıwanîyekerdişê bi fransizkî û İngilizkî yê Kanada de yê. Heto bîn ra, eke modelêko winasî mintiqayanê ke hetê ekonomikî ra dezavantajîn ê û mîyanê zıwanê resmî û zıwanê dayîke de hetê statu û prestîjî ra ferqêko cidî estbo de bêro tetbîqkerdene, netîceyê xo do bibo sey modelê tekziwanîkerdiş/xeniqnayîşî. Çünke na rewşe de zıwanê ke hîna zaf tarîx de binê tada de mendo, yanî zıwanê dayîke yê domanî, hetê maliman ra û hetê mufredatê wendegehî ra îhmal beno û her ke şîno no zıwan yeno xo vîr ra kerdene. Bi no qayde, pratîk de ke hîna verî ame beyankerdiş, seke modelê tekziwanîkerdiş/xeniqnayîşî ameyo tetbîqkerdiş.

5. Modelê Di-Cîhetîye: Modelêkê winasî yê perwerdeyî yo ke hem hetê averşîyayîşê akademikî ra hem hetê çut-zıwanîye ra netîceyanê gelek serkewteyan dano. Wendegehanê ke nê tewir modelî tede yenê bikarardiş de, domananê ke yew zıwanê eqalîyetî û yê ke zıwanê serdestî qisey kenê, eynî sınıfan de wanenê; goreyê ihtîyacîya perwerde-musnayîşî (eğitim-öğretim) û goreyê profilê wendekaran exlebê xo di zıwanî nîme ra nîme tede yenê bikarardiş, nê biçimî de perwerde beno; labelê no zıwanê eqalîyetî eke tarîx de ameyo zeifkerdiş û lebitîyenê ke newe ra gane bikerê, ganî hîna zaf ehemîyet bido zıwanê eqalîyetî û nisbetê bikarardişî biresnê se ra neway (% 90). Xora seba ke zıwan serdesto perstîjîn ke teberê wendegehî de mirdîya xo destek vînenno, coka riskê sey nêmusayîş yan zî kêmmusayîşî reyde rî bi rî nîyo. Goreyê pisporan ra wendegehê ke tede zıwanê dayîke se ra neway (% 90)

go) yeno dayene de, seba domananê eqalîyetan wezîfeyê modelê pawitiş/dewamkerdiş; seba domananê ke ziwane serdestan qisey kenê zî wezîfeyê çut-ziwaniye vînenê. Bitaybetî metropolan de naye de serkewtiş hîna zehmet o, la cayanê sey şaristananê hîna qijekan de û mintiqayanê teberê şaristanan de ke tede têkilîyê rojaneyî û dayiş-girewtişê ekonomîkî bi zafziwanîye benê de modelê nê tewirî yenê tetbîqkerdiş. Sey nimûneyî, Amerika de, tayê wendegehê ke ziwane dayike yê domanan spanyolkî yo de, domane ke ziwane dayika înan îngilizkî yo reyde eynî sinifan de malimanê çut-ziwaniyan ra derse gêne û her di ziwanan zî sinif de bi hawayêko pêt bikar anê.

Bêguman nê modelanê ke ma cor ra behsê înan kerd ra yew bi hawayêko basit tercih bibo, hetanî ke ser o baş nêro fikirîyayîş ganî yew mintiqa de tetbîq nêbo. Eynî şekl de, no fikir zî rast nîyo ke ma vajîm yew mintiqa de tena nê modelan ra yew yeno tetbîqkerdiş. Herinda naye de merdim eşkeno vajo ke zereyê yew mintiqa de modelê yewbînan ra cîya-cîyayî bêrê tetbîqkerdiş. Xususo ke ganî bêro diqetkerdiş no yo, ihtiyaciya heme faktorê perwerdeyî yê sey hetê ziwani, sosyo-ekonomîkî û lojistikî (çimeyê malim û materyalan) ra baş bêrê zanayîş û programî naye ra gore şekl bigêrê. Heto bîn ra, eke nê programî reyke dest pêbibê, mecbur nîyê ke do hertim bi eynî şekli dewam bikerê. Goreyê ihtiyaci û vurîyayîşê ke zemanî reyde vejîyenê meydan ra adaptasyon viraziyeno û hetta merdim eşkeno vîyaro sewbîna model û programan.

Problemê Derheqê Modelanê Perwerdeyê Ziwani de

Zafê cigêrayîşan bi hawayêko îqnakerdox nişan danê ke modelê tekziwanikerdiş/xeniqnayîşî û modelê vîyarîyayîşî mudetê kilm û dergî de gelek problemanê perwerdekî û ziwankî (eğitsel ve dilsel) rê rayir akenê. Bikarardişê nê hawa modelan vernîya perwerdeyî de pêardişê seypêbiyene û miyan ra wedartişê dezawantajan de astengêko zaf gird teşkil kenê. Coka, modelê tekziwanikerdiş ke Tirkîya de seraserê tarîxê cumhuriyetî de ameyo tetbîqkerdiş, ganî rojê verê roje fek ci ra bêro veradayîş, herinda ney de ganî ardişê yew modelê vîyarîyayîşî nêro fikirîyayîş, eksê naye, modelê perwerdeyî yê sey modelê pawitiş û çut-cîhetî ke no hawa perwerde bingehê ziwane dayike ser o yeno dayîş, bêrê bikarardiş.

Nê modelê ke ma cor ra pêşkêş kerdî zî temamen bêproblem nîyê. Eke tayê modelî serê kaxide de bineyke awantajê xo estbê zî, esasê mesela na ya, gama ke nê programî tetbîq benê, eke politikayê perwerdeyê çut-ziwaniye hetê prensibî ra qeub bibê zî tayê zehmetî vejîyenê meydan. Nê modelî her yew xo zere de çend varyasyonan nişan danê ke pratîkê cîya-cîyayî eşkenê netîceyanê cîya-cîyan rê rayir akerê. Sewbîna yew hedefo ke goreyê ihtiyacanê yew mintiqa ra diyar biyo, yewna mintiqaya ke wayîrê eynî hedefî ya de eşkena netîceyanê cîyayan bido. Yew problemo bîn zî no yo; gama ke nê modelî tetbîq benê umûmen wina ferz kenê seke domani yan ziwane bindestî yan zî ziwane serdestî de yewziwan ê. Coka hesab nêkenê ke nê modelan de domani eynî game de gelek ziwanan de materayalanê vatîşkî û nuştîşkî reyde rî bi rî manenê. Oxro bitaybetî demê peyênî de bi zaftewirbîyayîş û bisuretîyayîşê wasitayanê şîyayîş-ameyîş (ulaşim) û enformasyonî, texmînan ra wetêr yew rewşa meleze (hibrid) ya ziwani û nasnameyî vejîyaya meydan. Merdim nêşkeno vajo ke nê modelî na rewşe tam gêne verê çimî. Tirkîya de, zafê wendekarê ke ziwane înanê dayike

tirkî nîyo, verî ke dest bi perwerdeyê wendegehî bikerê xora zıwanê dayîka xo, zıwanê înanê diyin tirkî û tayê rewşan de zıwanê hirêyin yan zî çarin cuya xo ya rojane de bikar anê. Sey nimûneyî, yew domano ke zıwanê dayîka ey kirmancî (zazakî) ya, yan zî yew domano ke zıwanê dayîka ey erebkî ya û şaristanêkê kurdan de ciwiyeno, zafê reyan verî ke dest bi wendegehî bikero, tewr tay hirê zıwanan eşnaweno û eşkeno nê zıwanan de qısey bikero.

Heto bîn ra, modelê perwerdeyî ke qedemeyanê cîya-cîyayan yê perwerde-musnayîşî de yenê bikarardiş û muwazeneyê îmtihanê merkezî ke serranê hîna aver de tetbîq benê gereka baş hesab bibê. Mavajîm ke prosesê dibistane (ilkokul) de tamamê perwerdeyî zıwanê dayîke yê domanan de bêro dayîş û averşiyayîşê zaf muhîmî bikewê dest zî eke wendegehê ke do dima ra dewam bikero tena zıwanê serdestan de perwerde bido yan zî pêroyîya welatî de îmtihanî bi yew zıwan biviraziyê, beno ke aileyî domananê xo nêşirawê wendegehanê ke bingehê zıwanê dayîke ser o perwerde danê. Eke îmtihanî bi sistemê merkezî viraziyê, no bi tena sereyê xo warêko problemin o. Labelê eke vanê îmtihanî mutlaqa ganî viraziyê, a game gereka zafziwanî bê.

Sedemê nê heme problemiyan ra, zafê modelanê perwerdeyî welatanê cîya-cîyayan de bi hawayêko xelet ameyê tetbîqkerdiş, ihtimalê serkewtişê înan rîyê sewbîna probleman ra ewiqiyayo û goreyê amacanê sîyasîyan ra ameyê manipulekerdiş.

Nê sedemî ra, gama ke tewir bi tewir modelê perwerde û zıwanî yenê munaqesekerdiş, kışta naye de ganî prensîbê derheqê musayîş û musnayîşê zıwanan de zî, kesanê ke eleqedarê na babete yê, ma vajîm malim, ebeweyn, pişporê programanê perwerdeyî û wendekarî ganî bilebitiyê ke hîna baş mesela fehm bikerê. Sayeyê naye de seba her mintıqa û komelî şertê mewcudî eşkenê hîna baş bêrê fehmkerdiş, hedefê ke wazenê biresê ci û seba ke biresê nê hedefan karê ke gereka bêrê kerdiş ganî diyar bibê. Nê prosesî de tayê karê ke gereka bêrê kerdiş nê yê:

- * Tesbîtkerdişê qabiliyetê vatişkî û nuştişkî yê wendekaran, ebeweynan û maliman,
- * Bi hawayêko hîra tehqîqkerdişê helwêst û fehmkerdişê vera zıwanan de,
- * Ardişê meydanî yê şuûrê derheqê qezenkerdiş û musayîşê zıwanan de,
- * Bi hawayêko hempa tespîtkerdişê waştişanê komelî û kesane,
- * Tespîtkerdişê hedefanê perwerdekî û zıwankî,
- * Bi hawayêko rastikên şuxulnayîşê (değerlendirme) çimeyanê insan, materyal û finansî,
- * Seba resayîşê hedefan tespîtkerdişê gamanê ke mudetê kilmî, miyanên û dergî de yenê eştene,
- * Prosesê plankerdişêkê çerxî (tr: döngüsel, in: cyclical) de tetbîqkerdişê pilotî (ceribnayîşî), muhasebekerdiş, peymawitiş û analizkerdişî.

Kam gama ke nê bêrê ca, hema badê pey merdim eşkeno modelanê perwerdeyî yê cîya-cîyayî ke benê cewabê ihtiyacanê cîya-cîyayan ser o bifikiriyoy.

Bolîvya Gama Ke Perwerdeyê Di-ziwaniye de Şoriş Kena

Modelê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye piştgirîya heqê ziwane xo de perwerde diayişê domananê cayîyan keno.

Amerîkaya Latîne de Bolîvyaya ke wayîrê nufusê tewr zêdeyî yê şaranê cayîyan a ke wendekarî ziwane dayika xo de perwerde vînenê ra ma eşkenê çî bimusîm?

Teqriben hîrêyine ra yewê hemwelatîyanê Bolîvya ra, tewr gîrdê înan Quechua û Aymara, mensubê 34 grûbanê cayîyan ê. Hetanî serra 1982, wendekarê mensubê nê grûban gama ke wendegehan de herinda spanyolkî de bi ziwane dayika xo qisey bikerdêne ameyêne cezakerdiş. Nê sêdemî ra zafê şaranê cayîyan edetê xo yê ziwani û kulturî vîndî kerdî.

Wendegehbîyayîşê (Okullaşma) Hîna Kalîteyin

Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye ke Bolîvya de tetbîq beno, xo rê kerdo hedef ke wendekarî tewr tay hîrê ziwananê cayîyan Quechua, Aymara ve Guaranî de perwerdeyê zafziwaniye bivînê. Sewbîna zî, perwerde û musayîş ziwananê cayîyan yê bînan û spanyolkî de zî bêro dayene.

Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye keno ke wendekarî bi xo bawer bê, hîna mesud bê û xo hîna asan îfade bikerê, hîna beşdar, hêzê xo yê xeyalkerdişî hîna berz û bibê merdimê xuliqnayoxî (yaraticî). Qanûnê Reformê Perwerdeyî kerd ke Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye bi şeklê ke 30 grûbanê eqaliyetan yê bînan zî bigîro xo mîyan, yanî serra 1994 ra nat alfabe yê 14 ziwananê cayîyan ameyê standardîze kerdene û dest pêkerd wendegehan de ameyî musnayene.

Wendegehê ke mufredatê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye yo newe teqîb kenê û dibistanê klasîkî yê dewan gama ke muqayese bibê, aseno ke Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye de tekrarkerdişê sinifî bi nîsbetêko cidî kemî beno. Kîştî naye de seba wendekaranê cayîyan resayîşê performansê perwerdeyî yo ke merdim ci ra tetmîn beno de zî nîsbetê xo berz bîyo.

Pawitişê Nasnameyê Kulturî

Eke ziwane cayîyan bikerîm merkezê perwerdeyî, hetêk ra wendekarî xo mîyanê ewlehîye de û azad hîs kenê û bi no qayde resenê netîceyêkê hîna başî, heto bîn ra kenê ke şarê înan

erjanê xo yê kulturî û pratîkê xo dewam bikerê. Yewna het ra zî, gama ke ziwane cayî warê nuşteki de bêrê şuxulnayiş, no beno sedem ke şarê cayî bi kulturê xo iftixar bikerê û kulturê xo hîna biqiyemet bivînê, bi no qayde grûbanê bînan yê welatê xo reyde têkilîyêka komelki ya beşdarbîyayîye (katılımcı) saz bikerê.

Bolîvya Gama ke Warê Perwerdeyê Çut-Ziwaniye de Şoriş Kena Delîlî nîşan danê ke;

- * Welatanê cîranan de ke eynî şarê cayî manenê de ceribnayiş muhîm o: Perwerdekarê bolîvayiji ke Peru û Puno de perwerde girewto, pisporanê peruyijan ra zî piştgiriyêka xurte girewte û bîyî tetbîqkarê tewr muhîmî yê reformî.
- * Amadekerdişê (yetiştirme) maliman zaf muhîm o: perwerdekerdişê malimanê neweyan, goreyê modelanê neweyan ra perwerdekerdişê malimanê ke musayê metodanê klasîkan ra hîna bitesîr o. Kemaneya malimanê westayan ke çut-zıwan û eynî wext de wayîrê tecrubeyê miyankulturî yê û pratîkê newe yê malimanê ke spanyolkî qisey kenê ke qebulkerdişê materyalanê derse de asê benê, hema zî astengê muhîm ê.
- * Perwerdeyê Miyankulturî û Çut-zıwaniye ke bi politikaya resmî ya dewlete û pratîzebîyayîşê na politika de tesîrê UNICEF û dezgeyanê miyaneteweyî yê bînan zaf bîyo.

Seba ke netîceyanê hîna serkewteyan qezenc bikerê;

- * Miyanê organanê serekeyan ke ihtiyacanê Wezaretê Perwerdeyî û dibistananê mintiqayan anê ca de ganî têkilîyê hîna başî bêrê sazkerdiş.
- * Ganî zıwanê cayîyan de edebîyatê fekkî û eserê ke spanyolkî û zıwananê bînan ra ameyê tercumekerdiş zî tede, hîna vêşî materyalî amade bibê.
- * Ganî bêro teşwîqkerdiş ke grûba serdeste ke spanyolkî qisey kena perwerdeyê miyankulturî û çut-zıwaniye bigîro. Herçiqas na rewşê bi qanûn dîyar bîya zî tam pratîze nêbîya.
- * Seba metodê çut-zıwaniye û stratejîyê naye hîna başî bêrê fehmkerdiş û bikarardiş ganî seba amadekerdişê (yetiştirme) maliman hîna vêşî mesref (yatırım) bîbo.
- * Derheqê îstatîstîkê helwêst û nêzdîbîyayîşê cayîyan de, kîştî naye de derheqê îstatîstîkê xuluqnaoyîya miyankulturî û seypêbiyena zıwanan de ganî stratejî bêrê averberdiş.
- * Perwerdeyê Miyankulturî û Çut-zıwaniye bi rayîrê qanûnê bingeşîni ganî bîbo politikaya resmî ya dewlete û ganî hukmatê ke pey ra yenê zî naye teqîb bikerê.

Xavier Albó

xalbo@entelnet.bo

www.cipca.org.bo

Sewbîna zî biewînî: www.unicef.org/bolivia/resources_2245.htm

Babeta muhîmiya planê Seba Her Kesî Perwerde de haydariya miyaneteweyî ke ameya meydan zaf zêdiyaya. La digel naye, domanê mensubê komelanê ziwananê bindestan ke şinê wendegehanê ke hûmara xo zêde nîya de, seba bi wendekaran musnayîşê tayê terman ke zaf kêmi eleqeyê xo bi terzê cuya înan esto, yew ziwano ke wendekarî ci ra fehm nêkenê yan zî qîsey nêkenê yeno bikarardiş.

Perwerde de nizmîya muwafeqbîyayîşî (başarı düşüklüğü) eke gelek faktoran ra eleqedar bo zî na yew rastî ya, eke wendekarî maliman ra fehm nêkerê hewesê înan leze şikîyeno. Mîyanê wendekaranê ke mensubê grûbanê ke ziwankê serdest nîyo qîsey kenê de nisbetê fek wendegeh ra veradayîş û muwafeqnêbîyayîşî (başarısızlık) gelek berz o, nisbetê wendiş-nuştişî zî gelek nizm o. Sewbîna zî, gama ke nê wendekarî benê pîl, nisbetê muwafiqiya diyayîşê karêkê bimeaşî û dewamkerdişê karêkê winasî de zaf nizm o.

Perwerde de tena bikarardişê ziwananê serdestan, seba vîndîbîyayîşê ziwanan û kulturane dinya rayîr akerdo. Goreyê texmînanê ewroyî ra, tewr tay se ra pancasê (% 50) teqrîben 7000 ziwananê dinya binê tehlukeyî de yê.

No nuşte xo rê keno hedef ke derheqê vurnayîşê sistemê perwerdeyê yewziwanîye bi di-ziwaniyan yan zî zafziwanîyan de yew çarçewa pêşkêş bikero.

Bingehê Ziwane Dayike Ser o Programê Perwerdeyê Zafziwanîye

Bingehê ziwane dayike ser o programê perwerdeyê zafziwanîye, verê her çî qebul keno ke ziwano ke wendekarî qîsey kenê yan zî fehm kenê de diyayîşê perwerdeyî yew heq o. Wendekarî, verê ziwano ke keye de qîsey kenê de dest bi pewerdeyî kenê û hîna badê pey ziwane perwerdeyê resmî yê binî îlaweyê perwerdeyê xo kenê. Seba ke bieşkê nê her di ziwanan de têkilîye saz bikerê û nê ziwanan de musayîşê xo aver biberê hem qîmkerdiş (yeterlilik) hem zî qabilîyet (beceri) qezenc kenê. Seba programanê perwerdeyê zafziwanîye yê bingehê ziwane dayike ser o, hîrê hedefê umûmî estê:

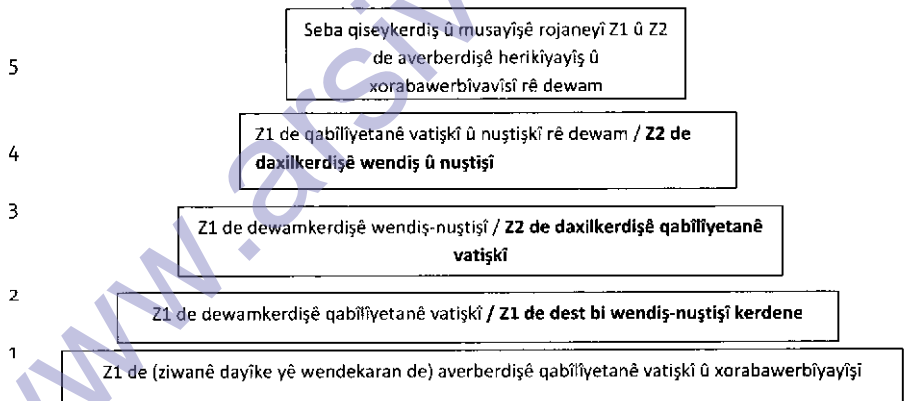
Ziwanî: seba ke wendekarî bieşkê têkilî saz bikerê (iletîşim kurabilmek) û wendegeh de perwerdeyê akademîkî bimusê qasê ke qîm keno eşkenê ziwane dayika xo bimusê; seba ke ziwane diyin yan zî hîreyin zî bi asaniye bimusê û nê ziwanan de zî bieşkê têkilîye saz bikerê, xo ra bawer benê. Eynî wext de benê wayîrê nê qabilîyetî ke hem nê ziwanan de fesîh qîsey bikerê hem zî musayîşê xo yê akademîkî aver biberê.

Akademik: wendekar her derse de sewîyeya ke îcab kena de reseno qîmkerdişê amakedemîkî û perwerdeyê ke temamen yan zî zafane ziwaneşkê serdestî de beno, seba bi hawayêko serkewte vîyarîyayîşî amade beno.

Soyo-Kulturî: wendekarî hurmetê ke nişanê mîrasê xo yê komelkî, ziwaneşka û kulturê xo danê do dewam bikerê; bi no qayde do xo amade bikerê ke seba averşîyayîşê şarê xo û welatê xo ardim bikerê.

Programanê perwerdeyê zafziwanîye ke bingehê ziwaneşka dayîke ser o benê de, wendekarî wendegehanê ke ê ziwaneşka baş zanê yanî ziwaneşka înan de perwerde danê de dest bi wendiş-nuştiş kenê. Hîna badê pey, bi dore vernî de qabilîyetê xo yê wendiş û nuştişî dima zî qabilîyetê xo yê wendiş û nuştişê ziwaneşka yan zî ziwaneşka neweyan de îlawe kenê. Wendekarî hetêk ra cuya xo ya rojane de bikardîşê ziwaneşka resmî reyde xo ra bawer benê hetêk ra zî seba termanê akademik û soyutan çeku û awaniya gramerî musenê.

Seke Tablo 1 de aseno, seba ke yew pirdê mîyanziwanîye (Z1¹ û Z2²) saz bikerîm, ma eşkenê di merheleyan ra behs bikîm. Rewşa ke malimî nêeşkenê ziwaneşka diyin yan hîrêyin bikar bîyarê zî qedemeyê dibistanan de perwerdeyê ziwaneşka sey Tablo 2 yeno fikirîyayîş.

1 Merdim eşkno vajo ziwaneşka yewin yan zî ziwaneşka dayîke.

2 Merdim eşkno vajo ziwaneşka diyin yan zî ziwaneşka serdest

Tablo 1: Modelê Perwerdeyêkê Qedemeyin û Çut-ziwaniye**Tablo 2: Sewiyeyê Dîbistane de Modelê Perwerdeyêkê Qedemeyin û Çut-ziwaniye**

Programê pêti ke dewamkerdişê xo esto, hewceyîya xo bi politikayanê destekkarane yê ziwane û perwerdeyî yê cêrînan esta;

heme ziwane ke yew welat de estê ganî sey dewlemendiye teqdîr bibê,

ê ke ziwaneke serdestî de qisey nêkenê, ziwaneke ke ê eşkenê qisey bikerê û fehm bikerê de heqê diyayîşê perwerdeyî zî tede, seba înan şînasnayîşê heqane sîyasî, sosyo-kulturi û ziwani,

perwerdeyêkê zafparçeyin û vilabîyayeyî de seba bikarardişê yew ziwane ke dezgeyanê tetbîqkerdoran (uygulayıcılar) rê serdest niyo, bi hawayêko akerde û bellikerde îstîqamet dayîş (yön verme),

seba pêardîş û dewamkerdişê programanê perwerdeyê zafziwaniye yê bingehê ziwane dayîke ser o tetbîqkerdoran rê stratejîyê ke ziwane hema nêmaeyê nuştîş zî gêne xo miyan, amade kerdiş,

seba programanê perwerdeyê zafziwaniye yê bingehê ziwane dayîke ser o ganî hukmatî çîmeyê mudet-dergî ke qim kenê pêbiyarê.

Verdîbistane	Sinifê 1.	Sinifê 2.	Sinifê 3.	Sinifê 4.	Sinifê 5.	Sinifê 6.
Z1 de averberdişê qabiliyetanê vatişkiyan	Z1 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki	Z1 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştiki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştiki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştiki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştiki	Z1, Z2 û Z3 de amkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştiki
Perwerdeyê ziwani Z1	Z1 de dest bi wendiş-nuştiki kerdene	Z2 de averberdişê qabiliyetanê vatişki	Z2 de dest bi wendiş-nuştiki kerdene	Z3 de averberdişê qabiliyetanê vatişki	Z2 de dest bi wendiş-nuştiki kerdene	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2
	Perwerdeyê ziwani Z1	Perwerdeyê ziwani Z1	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	

Hindîstan de Zaftewirîya Ziwaniye û Polîtîkaya Ziwani

Hindîstan hetê zaftewirîya ziwaniye ra welatêko dewlemend o. Welat de 1600 ziwane vilabiyayeyî ke 114 grûban de kom benê ra tu yewêk zafane (çoğunluk) niyo. La exleb domanî bi yew ziwano ke ziwane dayîka înan niyo de dest bi perwerdeyî kenê.

Hindîstan de domanê ke mensubê grûbanê serdestan niyê, xaseten ê dezawantajin ê. Nê grûbî; Qebileyê ke Qanûnen Şinasiyenê, merdîm eşkeno wina rêz bikero, ê ke cayanê tenhayan de ciwiyenê, ê ke koç kerdo şiyê cayê ke ziwane înan ra cîya sewbîna ziwani de qisey beno (nimûne, yew domano maharashtrayîj ke Gujarat de ciwiyeno) û ê ke dorûverê bajaranê girdan de ciwiyenê.

Rewşêka winasî de persa kamcîn ziwani seba perwerdeyî munasib o, demeyêko derg biya meselayêka bingehîne. Nika na babete de, seke çarçewaya programê Seba Her Kesî Perwerde de biyêne, resayîşê perwerdeyî û perwerde de averberdişê kalîteyî her wextî ra hîna muhîmêr biyo.

Zafê mintiqayê muxtarî (özerk bölgeler), ê bi xo qerar danê ke dibistane de kamcîn ziwani yan zî ziwani bibê ziwane perwerdeyî. Herçiqas polîtîkaya neteweyî tewsiye bikero ke dibistanan de ziwane dayîke bêro bikarardîş zî seba ke no mewzû de direktîfê ke bêrê tetbîqkerdiş çin ê, polîtîkaya dewlete mintîqa ra mintîqa cîyayîye nişan dana. Mintiqayê muxtarî umûmen yew ziwano xurt yê a mintîqa ke ziwane resmî yê dewlete yo (nimûne, mintîqaya Tamiî Nadu de tamîlki) yan zî îngilizkiya ke her şino zêdiyena sey ziwane perwerdeyî yena bikarardîş.

Pratik de no yeno çi mana?

Di modelê hîrayî vejîyenê meydan:

- * Ê verênî de, malimî ziwane cayîyan sinif de qedexe kenê, tena ziwane serdest yan zî o ke sey standardî dîyar biyo bikar anê.
- * Ê diyin de, cayê ke ziwane perwerdeyî tena yew ziwani o (nimûne, Jammu û Keşmîr de bi îngilizki û kitabane îngilizki reyde) ziwane dayîke bi hawayêko gayrî-resmî yeno bikarardîş. Na rewşe de herçiqas malimî materyalanê îngilizki bişuxulnê zî seba ke babetan îzeh bikerê ziwananê cayîyan de îzeh kenê.

Her di rewşan de zî domanî herinda ziwane ke fehm kenê de perwerde bivînê û terman fehm bikerê de, lebitiyenê ke yewna ziwani bimusê. Seba ke nêşkenê têkiliye (iletîşim) ronê lebatê pêşkêşkerdişê perwerdeyêkê hîna bikalîteyî zî bîlasebeb xerc benê.

Hindistan de Zaftewirîya Ziwanîye û Polîtîkaya Ziwanî

Pêşniyazî

Îcab keno ke dest pêbibî alternatîfê vera yewziwanîkerdişî munaqêşe bibê. Modelê perwerdeyê çut-ziwaniye îstîqametê stratejîyanê cêrinan de ganî bidîqet bêrê plankerdiş:

- *Qabîliyetê grûbanê ziwani û domananê înanê 5-6 serreyan bi rayîrê xerîtekerdişê (haritalandîrma) sosyo-linguîstîkan bêro dîyarkerdiş,
- *Plankerdişê texsîskerdişê çimeyanê cayî û mintiqayîyan de ganî zaftewirîya ziwaniye bidîqet daxilê hesabkerdişî bibo,
- *Profîlê ziwani ke maliman û domanan pîya gênê xo zere ganî bêrê amadekerdiş,
- *Seba ke cewab bidîyo îhtîyacanê ke dîyar biyê, ganî modelê çut-ziwaniye û programê xo zî bi hawayêko pêt dekwê mîyanê stratejîyanê cayîyan û daxilê sistemê perwerdeyî bibê.
- *Mintiqayanê ke domani di yan zî hîna vêşî ziwanan reyde benê pîl, derheqê pratîkê ke waştîşanê mintîqa rê benê cewab zî tede, ganî bi cigêrayîşan (action research) çareyê newekerdoxî (yenilikçi) bêrê averberdiş,
- *Seba ke bîresê senînîya (nitelik) perwerdeyêkê başî ganî piştgîriya malimanê çut-ziwaniyan bêro kerdiş û îstîxdam bibê,
- *Ganî bi brokratanê perwerdeyî, plankerdox û perwerdekarên bidîyo zanayîş û înan de hisîyatêk viraziyo ke, ziwano yewin averşîyayîşê zihni (cognitive) yê domani de û hetê domani ra musayîşê ziwananê bînan de muhimîyêka çîqas heyatî de yo,
- *Ganî perwerdeyê ziwane yewin û diyin û metodê perwerdeyî bêrê averberdiş û destekkerdiş,
- *Heme mintiqayanê muxtaran de, polîtîka û normê ke wendegehan de perwerdeyê bi ziwane dayîke destek kenê bêrê teşwîqkerdiş.

Nê nêzdîbîyayîşê (yaklaşım) ke cor ra behsê înan beno ra qismêk mintiqayanê muxtaran Andhara Pradesh û Orissa de yenê ceribnayîş. Meselaya bîngehîne ke tîya de tehqîq (sorgulanma) bena, pratîkê perwerde de bikarardişê ziwane dayîke, nê mudaxeleyê ke behsê înan beno, bi pêroyî, mudetê dergî de û bi domdarî bêrê hîrakerdiş û vila bibê.

Dhir Jhingran

Mudîrê Dibistane, Wezarete Averberdişê Çimeyanê Merdîman, Hindîstan
 djhingran@nic.in

Shireen Vakil Miller

Domani Bixelisnê, Hindîstan
 s.miller@scfuindia.org

Sewbîna zî bîewnin: Language Disadvantage: the Learning Challenge in Primary Education, APH Publishing Corporation: New Delhi, by Dhir Jhingran, 2005

Language and Education: Meeting the Needs of Linguistic Minorities in Delhi, unpublished dissertation, Institute of Education, University of London, by Shireen Miller, 2005

Seba politikayanê Ewropa yê zafziwanîye (musayîşê zîwanê dayîke û zîwanê bîni yê Ewropa) rewşa perwerdeyê mamostayanê zîwanî yê Ewropa dinya de gelek bale anceno. Na babete ser o tarîxê înan heta serra 1870'an şîno, la verê cû mamostayî sey modelê zîwanî -kesê ke wendekarî înan teqlîd bikerê- bibê ideal, meqbul ameyê qebul kerdene. Wendekarê serkewtewî zî, ê kes ê ke sey wayîranê ê zîwanî, zîwanê diyin sey zîwanê dayîke xeberî danê bî. La nika yeno qebul kerdene ke zîwan teqlîdkerdiş, mamostayê sey modelê zîwanî, armancê tafuzêkê bêqusûrî hetêk ra merdîman zîwan û kulturê xo ra dûrî fineno û ganî armancê zîwanmusayîşê diyin yan zî hîrêyinî no nêbo. Yeno dîyayîş ke, Ewropa nika musayîşê zîwanê diyin û hîrêyinî yê sey zîwanê yewinî, seba zîwanê yewinî sey tehdîd vînena. Nê zêdeyêrî, mamostayê ke zafzîwan ê, û eşkenê zafzîwanîye ser o hetê wendekaranê xo bikerê meqbul ê. Wendekarê Ewropayî eşkenê hîrê zîwanan de sewiyeyanê çîya-çîyayan de baş bê. Mesela, zîwanê A, B û C de wayîrê sewiyeyanê çîya-çîyayan bê. Wextêk de sewiyeya zîwanê A'yî baş bo û zîwanê B'yî zêdeyêr bo la zîwanê C'yî qet neşuxulno û zîwanêko newe (ma vacîm D) bîmuso. Armancê mamostayî tîya de; na rayê zafzîwanî de hetkerdişê wendekaran o, zîwanê ke tay yenê qîsey kerdene ser o hîşmendîyek vîrazo (Byram, 2003).

Seba mamostayanê zîwanî perwerdeyo profesyonel, di tewirî beno: 1. Melumato bidestkewte, 2. Melumato bitecrube. Melumato bidestkewete de wendekarê mamostatî çekuyan, teoriyan, encamanê cigêrayîşan, û çar linganê zîwanî (xeberdayîş, goştarîkerdiş, wendiş, nuştîş), musenê. Yeno a mana ke mamostayo/a baş/e; eşkena/o zîwanê hedefî xeberî bido, biêşko bi wendekaranê xo xebata grûbkî yan zî di-kesî (pair work) bido viraştene, goreyê fonetîkê ê zîwanî biwano û qaydeyanê gramerê ê ûsn. bizano. Heto bîn ra, Melumato bitecrube zî tetbîqkerdişê melumatanê bidestkewteyan o. Tîya de wendekarê mamostatî çîyêko musayê tetbîq kenê û nê tetbîqkerdiş ser o zî fikirîyenê û xo raver benê. No tetbîqkerdiş carna bi hawayê temaşekerdişî zî beno la qasê bixê-tetbîqkerdişî bi tesîr nîyo. Mamostayê zîwanî ganî neke tena şarezatîyanê zîwanî bîmusê, la ganî serê zîwanîya bi xo zî bêrê perwerde kerdene (Wallace, 1991). Seke cor de ame vatene, seba mamostayanê zîwanî di tewirî zanayîş lazîm o. Tirkîya de seba tirkî nê hedefî kemî bê zî yenê ca la seba îngilizkî (ke sey zîwanê diyin yan zî bîyanî yeno qebul kerdene) yew nêeşkeno vaco Tirkîya hetê musnayîşê zîwanî ra serkewte ya (Isık, 2008). Eşkera yo ke Tirkîya hem meseleyê melumatê bidestkewteyî hem zî melumatê bitecrubeyî de nêeşkena mamostayanê zîwanî yê başan perwerde bikero.

Mîyanê dewletanê Ewropa ra zîwan-musnayîş zêdeyêrî Swêd de beno. Semedê naye, polîtîkayê Swêdî yê perwerdeyî yê. Goreyê qanûnanê Swêdî ke dibistanêke de 5 wendekarî biwazê zîwanê xo bîmusê şarederîyê nê cayî mecbur ê ke nê wendekaran rê mamostayêk

peyda bikerê. Seba na yewe, Swêd de dersê kurdî (sorankî, kirdaskî û kirmanckî) yenê dayene. La yeno fehm kerdene ke ewca de zî mamostayî bê ke zanîngehan de perwerde bivîne wezîfe kenê (Malmîsanîj, Hezîrane 2012, rî bi rî qisey kerdene ra).

Gama ke ma bêrim Tîrkîya ser meseleyê kurdî û musnayîşê kurdî, her çî temamen keweno tîmîyan. Seba ke Tîrkîya nêwazena kurdî sey ziwaneq qebul bikero û bi ê ziwani perwerde bido, her zorîti vecena hemberê kurdan. Heta nika politikaya dewlete ya mûsnayîşê ziwani yê kurdî sey “wa kurdî biêşkê fehm bikerê ke ê nêşkenê û nêwazenê nê ziwani bimusê û bimusnê” bîyo. Seba ke tenê hetê aktivîst û siyasetkaranê kurdan ra kursê kurdî abiyê, hem wendekarî hem zî mamostayî aktivîstanê kurdan ra ameyê meydan. Mamostayî zêdeyêri heta nika kesê ke beşê cîyayan de perwerde dîyo û xo komelê kurdan de bi dizdî û binê tersê binçingrewtişî de ziwani ser o raver berdo yê. Nê mamostayan hetê melumatê bidestkewte de (gramer û qisey kerdene ser o) raver, la hetê melumatê bitecrubeyî ra (tetbiq kerdene û lingê ziwani) bêperwerde yê. Seba ke wendekarî zî sewiyeyanê cîya-cîyayan ra yê perwerdeyê kurdî hema nêresayo sewiyêka zaf başe.

Kirmanckî (zazakî) heto bin ra, heta çend serranê verinan miyanê na politikaya bêziwan-verdayîşî de heta nika vindîbiyaye û zereyê perwerdeyê kurdî de binê tesîrê zaravaya kirdaskî de menda. Miyanê nê kesê ke seba kurdî perwerde dîyo de mamostayî qasê ke kursan de dersî birisê hedefê xo perwerde nêdîyo. Vate, Kurdî-Der ûsn. de zî rewşe bi no hawa ya. Mamostayî zêdeyêr gramere ziwani ser o, badê nê zî wendiş û nûştişî ser o vîndenê la linganê qiseykerdişî û goştarikerdişî ser o zî seba ke perwerdeyê formasyonî nêdîyo, musnayîşê ziwani kêmî maneno û nîno sewiyeya ke yena waştene.

Eke Tîrkîya biwazo kirmanckî (zazakî) sey ziwane diyinî yan zî sey dursa ziwani (saetêk, di saeti ûsn) bido, ganî verê her çî kurdî sey ziwaneq qebul bikero û naye gore zanîngehan de beşanê zaravayanê kurdî de dest bi perwerdeyê mamostayan bikero. Belkî seba despêkî mamostayan her wezîfe ra kesê ke kirmanckîya înan baş a bigêro û înan pedagojîyê musayîşê ziwani û metodolojîyê cê ser perwerde bikero. Seba ke mamostayî perwerdeyê ziwani de linga tewr muhîm ê. Goreyê Kumaravadîveluyî (2006a, 2006b) rolê mamostayanê sinifî sey hîris serranê peyênan nîyo û zaf bedelîyayo. Mamostayî ganî otonom bê û cayê ke perwerde danê ra bi ray kuwê û teorîyanê perwerdeyê ziwani amade bikerê ke biêşkê bikuwê vernî mêtîngehkarîya ziwani, serdestiya ziwananê bînan orte ra rakerê.

Netîce Altun – Zanîngeha Ankara / Beşê Ziwanzanîye

- Byram, M. (2003) Teacher education-visions from/in Europe *Babylonia* 3-4/03.
- Isik, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies*. 4-2.
- Kumaravadivelu, B. (2006a). *Understanding Language Teaching*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kumaravadivelu, B. (2006b). Methods: Changing tracks, challenging trends. *TESOL Quarterly*: 40 (1), 59–81.
- Wallace, M. J. (1991). *Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malimê ke dibistane (ilköğretim) de xebitîyenê ganî yew wendegehê maliman ra sertîfika bigîrê, malimê ke wendegehê miyanênî de xebitîyenê zî ganî wayîrê dîplomaya unîversîte bê û dersanê ver-xizmetê taybetî (özel hizmet-öncesi dersleri) bigîrê. Gama ke Qanûnê Normalîzekerdişê Zîwanê Baskî serra 1982 de qebl bi, ancax qasê se ra vîstê (% 20) malimanê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê eşkayêne baskkî qisey bikerê û zaf tayê nînan nê zîwanî de wendiş-nuştiş zanayêne. La nika, malimê ke baskkî musnenê û perwerdeyê bingehîn yê baskkî danê, teleb beno ke wayîrê sertîfikaya qimkerdişê zîwanî yê baskkî bê. Ewro se ra heştayê (% 80) malimanê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê sewîyeyêka başe de baskkî zanê û seba ke perwerdeyê baskkî bidê, dîploma gîrewta. Sewbînan zî se ra şeştî û hîrêyê (% 63) malimanê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê zî a sewîye de yê ke eşkenê bi baskkî perwerde bidê.

Merdim nê reqeman ra gelek mutesîr beno û nişan danê ke perwerdeyê baskkî gelek rewac de yo. Baş o, nê malimê ke baskkî qisey kenê kam ê? Tayê nê malimanê neweyan ke zîwanê dayîka xo baskkî yan zî îspanyolkî yo û unîversîte yan zî fakulteyanê perwerdeyî yê unîversîteyan de perwerdeyê bingehê zîwanê baskî ser o dîyeno ra vîyartê. Hema vajîm ke hemeyê nê malimanê neweyan zîwanê baskî de sewîyeyêka qimkerdiye (yeterlilik) de yê. Labelê nê demanê peyênan de kêmiyayîşê nisbetê ameyîşê dinya yê domanan û naye ra girêdaye wendegehan de kêmiyayîşê hûmara wendekaran ra sey verî zaf malimî nê nê perwerdekerdiş. Seba malimanê bikadro yê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê, perwerdeyê zîwanê baskî de qimkerdiş ancax bi semîneranê perwerdeyî yê xizmetê zereyî (iç hizmet) yeno caardiş. Wezaretê Perwedeyî yê Hukmatê Baskî seba malimanê ke wazenê zîwanê baskî bimusê yan zî malimê ke ganî bimusê, dersanê îlaweyan nano ro û seba nê malimanê ke beşdarê nê dersan benê seba saetanê derse malimanê yedekan wezîfedar keno. Hetta bê ke meaşê înan ra tu çiyêk bêro birmayîş, malimî seba ke beşdarê dera baskkî bibê eşkenê hetanî hîrê serrî îzn bigîrê. Vîst serranê peyênan de seba ke baskkî bimusê qasê 23,000 maliman nê îznî ra îstifade kerdo. Malimê ke beşdarê nê kursan bîyê seba ke bidê belgakerdiş ke ê zanayîşê zîwanê baskî de resayê sew yîyeyêka qimkerdiye ganî dekewê îmtîhanan. Bi serran o ke nê malimî seba ke beşdarê nê kursan bibê, ganî baskkiya ke bi lebata xo ya kesane bi zor dereceyêko weset de musayê hewce kerdêne. La êdî bi vurnayîşê tayê çîyan, malimê ke sewîyeya destpêkî ya zîwanî de yê zî eşkenê beşdarê nê kursan bibê. Demanê peynîyan de vernîya naye ameyo akardiş ke malimê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê zî seba ke beşdarê kursanê baskkî yê nê tewiran bibê êdî eşkenê îznê bimeaşî (ücretli izin) bigîrê. Meaşê malimanê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê û wazenê beşdarê kursanê baskkî bibê û meaşê malimanê yedekan ke herinda înan de derse

danê hetê Hukmatê Baskî ra diyeno. Sewbîna zî, malimê ke halê hazir de perwerdeyê baskkî danê zî seba ke bi beşdarbiyayîşê nê tewir kursan zanayîşê xo yê ziwani pêt bikerê û çiyê neweyî ke wareyê termînoloji de virazîyayê ra xeberdar bibê, kursê tam û nêmanî (tam ve yarı zamanlı) zî mewcud ê. Demêk ra nat, seba malimanê ke ziwane dayika înan baskkî yo la bi spanyolkî derse danê zî organizekerdişê kursanê baskkî bîyo pratîkêko vilabîyaye (yaygın). Sayeyê nê kursan de malimê ke ziwane înan ê qiseykerdişî baskkî yo, wendîş-nuştişê xo yê bi baskkî zî aver benê; kursan de hem xezîneya çekuyan hem zî musayîşê qaydeyanê gramerî de aver şîne. Seba ke ziwane baskî perwerde de yeno bikarardiş, her ke şîno warê ke verê cû tede nêameyêne bikardiş ra zî vila beno, nê hetî ra zaf muhîm o.

Merdîm akerde vajo, Welatê Baskî de seba maliman her ke şîno şertê musayîşê baskkî gelek musaît benê. La ancî zî tayê malimî bineyke zehmetîyan ancenê. Nimûne, zafê aileyân nêwazenê domanê înan perwerdeyê ke giraniya xo baskkî yo bivîne. Na rewşê de qismêkê maliman mecbur manenê şîne sewbîna wendegehanê ke bi spanyolkî perwerde danê. Bitayebtî malimê ke emrê xo 45 serran ra cor o, tekîd kenê ke babeta musayîşê ziwani de zaf zehmetî ancenê û daxilê nê tetbîqê ke aileyî wazenê nêne kerdiş. No rî ra vîyarte de seba ke bi baskkî perwerde bêro kerdiş, babeta qimkerdişê ziwani de mecbur mendê ke standardan gelek nizm bigîrê.

Sayeyê semîneranê zereyê xizmetî de êdî hema vajîm ke temamê maliman çut-ziwani ê. La zafê malimanê ke ziwane înanê diyin baskkî yo herçiças wayirê diplomaya qimkerdişê ziwani bê zî wina fikirîyenê ke perwerdeyîşê baskkî zor o. Paralelê naye de, tayê xebatî nişan danê ke, seba wendekaranê ke ziwane înanê yewin yan zî diyin baskkî yo, gama ke pewrerde diyeno înan, muwafeqiya akademike (akademik başarı) hetanî nisbetêk kewena.

Eke ihtiyaciya înan estbo, merkezê ke hemeyê maliman bieşkê pisporanê perwerdeyî reyde bişewiriyê estê. Nê merkezê ke hetê Wezaretê Perwerdeyî yê Hukmatê Baskî ra yenê destekkerdiş, nînan ra 18 hebî estê. Heme merkezan de yew koordînatore plankerdişê ziwani esto. Goreyê tuzukê Wezaretê Perwerdeyî ra amacê nê merkezan no yo ke, babetanê sey zanistiyê perwerdeyî (eğitim bilimleri), programê taybetî, materyal û perwerdeyê xizmetê zereyê de maliman rê şewirmendiye bikerê û waranê musayîşê ziwani de ceribnayîşan (deneyler) û cigêrayîşan (araştırmalar) bikerê. Plankerdişê ziwane baskî ra teber, warê zaftewirîya ziwani û kulturîye de, perwerdeyê ingilizkî de, ihtiyacê taybetî yê wendekaran û warê teknolojiyê neweyî de, nê merkezan de gelek wezîfedarê taybetî ke nê babetan de pispor biyê estê. Seba ke programanê çut-ziwaniye yan zî zafziwaniye de malimîye bêro kerdiş, waranê sey perwerdeyê zafziwaniyekediş³, mufredat, wareyê materyal û çimeyan de, ancî kritikkerdişê ziwane hedefî de ganî perwerdeyêko taybet bêro girewtîş.

Welatê Baskî de seba perwerdeyê ke qim keno bêro dayîş her serre teqrîben di sey (200) dersî diyenê. Qismêkê nê dersan tabloyê cêrinî de nişan diyayê.

3 No term herinda termê ingilizkî "immersion" de ameyo şuxulnayîş. Herçiças xebata ma ya bi nameyê Birina Ziwani (Dil Yarasi) de sey çutziwaniyekerdiş ameyo şuxulnayene zî bikarardişê termê "zafziwaniyekediş" hîna rast beno. (nç).

Verniña dibistane	Kayê xebata grúbki Sey yew wasitayî tîyatro Perwerdeyê verniña dibistane de dîyalogê vatişkî
Dibistane	Musayena musayîşî û musayena fikirîyayîşî Famkerdiş û xuliqnayîşê metnî Teqîbkerdişê sinifî
Malim	Têkilîya ziwani de qîmkerdene Musnayîşê ziwani de sey wasitayanê pedagojîkan blogî Mufredatê newe yê ziwani
Umûmî	Texteyê dijitalî Sey wasitayêkê pedagojîkî GPS Wendegeh de teknolôjîyê neweyî

Heto bîn ra problemê ke taybetîyê malimanê ke programanê çut-zwanî û zafziwanîye de xebitîyenê zî estê. Welatê Baskî de mecbur ê ke derse bidê grûbanê tēmîyanekan (karma gruplar) ke wayîrê qabîleyetê ziwani yê ciya-ciyayan ê. Senî ke gelek cigêrayîşî zî nişan danê, seba zaftewirîya ziwani û kulturî amadekerdişê maliman qaso ke yeno arzukerdiş hende zî zor o. Sewbîna zî, rîyê statuyê ke baskî ziwane eqalîyetî yo ra zî tayê zehmetîyan ancenê. Çünke ziwane dayîka zafê maliman baskî niyo. Ê ke ziwane dayîka xo baskî yo zî seba ke tarîxê akademî de bikarardişê ziwane baskî zaf kehen niyo, coka qaso ke qim keno înan wendiş-nuştişê xo aver nêberdo.

Heto bîn ra seke zafê cigêrayoxan zî vanê, eke bi malimanê yewziwanîyan reyde muqayese bibo, malimê ke prosesê musayîşê yew ziwani ra vîyartê, problemanê wendekaranê ke prosesanê winasîyan ra vîyarenê hîna zaf baş zanê. Eke xebera merdimî naye ra bibo, hetê perwerdeyê programanê çut-ziwaniye û zafziwanîye ra zaf muhîm o.

Prof. Dr. Jasone Cenoz

Zanistîya Ziwani ya Tebîqî, Beşê Perwerde de Cigêrayîş

Universîteya Welatê Baskî

Not: No nuşte kitabê bi nameyê *Towards Multilingual Education: Basque Educational Reserach from an International Perspective* ra gêriyayo. Nuşte, esasê xo de yew nuşteyo hîna hîra ke sistemê perwerdeyê Welatê Baskî gêno dest ra yew qisim ameyo gîrewtiş û goreyê amancê nê broşurî ameyo kilmkerdiş.

Katalonya de Perwerdekerdişê

Qedexeyê 30 serran yê perwerdeyê ziwane katalanan û bikarardişê ziwani, serranê peyênan yê diktatoriya Frankoyî de dest bi sistbiyayîşî kerd. Serranê 1970-71 de ziwane ke Spanya de yenê qiseykerdiş, seba perwerdeyê çend saetan destur ame dayîş. Serra 1980 de bi îlankerdişê muxtarîya Katalonya katalankî perwerdeyê verdîbistane, dibistane û wendegehê miyanênî de sey ziwane perwerdeyî biye wayîrê resmîyetî. Sayeyê statuyê resmî ke 1979 de ame şinasnayîş û tenzîmkerdişê ke serra 1983 de virazîyayî spanyolkî reyde katalankî zî heme sewîyeyan de biye ziwane perwerdeyî. Qanûnê Ziwani yê serra 1983 û qanûnê bîni ke ney dima vejîyayî, warê bikarardişê ziwane katalanan gelek hîra kerd.

Sektorê perwerdeyî ra vilabîyayîşê katalankî herçiqas prosesêkê dergî de averşîyayîşêko bîstîqrar qeyd bikero zî îdareyê katalanan eştîşê gama verêne de problemêkê girdî reyde rî bi rî mend. Texribatê ke sistemê asimilasyoni yê spanyolan viraştbi ra se ra hewtay û pancê (% 75) malimanê ke Katalonya de yê katalankî nêzanayêne. Sewbîna zî, se ra şeştîyê (% 60) nufusê cayî yê katalanan ziwane xo qisey kerdêne, la perwerdeyê katalankî nêdîbi. No semed ra, viraştîş û tetbîqkerdişê plan û hedefê perwerdeyî ke serra 1983 de bi Qanûnê Normalîzekerdişê Ziwani dest pêkerd ra ver ganî malim û her hawa xebatkarê perwerdeyî biamayêne perwerdekerdiş.

Seba helkerdişê mesela serra 1981 de binê nameyê "Sistemê Bedîlnayîşê Maliman" de dest bi yew programê taybetî yê di-merheleyî bi. No program hetê Enstîtuyanê Zanistîyanê Perwerdeyî ke girêdayeyê unîversîteyanê welatî bî ra ameyêne organîzekerdiş. Serra 1986 de malimê ke reya verêne nê programî ra mezun bîyî dibistanan de seba ke bieşkê dersa katalankî bidê biyî wayîrê formasyonê ke hewce kerdêne. Dima 1987 de îdareyê katalanan Geralitat, qenaet ard ke nê sistemî wezîfeyê xo temam kerdo û da vindarnayîş.

No modelê musnayîşî yê Katalonya de ke umûmen sey "sistemê tekziwanîye" yeno zanayîş, îhtîyacîya wendekar û maliman ra îstinaden serranê destpêkî yê muxtariye de ame averberdiş. Çarçewaya nê modelî de dersa spanyolkî û dersê ziwananê xerîban yê bînan ra teber heme dersê bîni yê sey matematîk, zanistîyê fen û sosyalî ziwane katalanan de yenê musnayîş.

Kîştî malimanê dibistane de malimê verdîbistane, wendegehê miyanên û heta ku malimê ke unîversîteyan de xebitîyenê zî lazim o ke ziwane katalanan bizanê. Ziwane katalanan de qîmkerdiş (yeterlîlik) bi sertifikayanê resmîyan yeno dîyar kerdene. Malimê ke verdîbistane de xebitîyenê badê perwerdeyê hîrê serran yê unîversîte dîplomaya ke dîyena ganî qezenc bikerê.

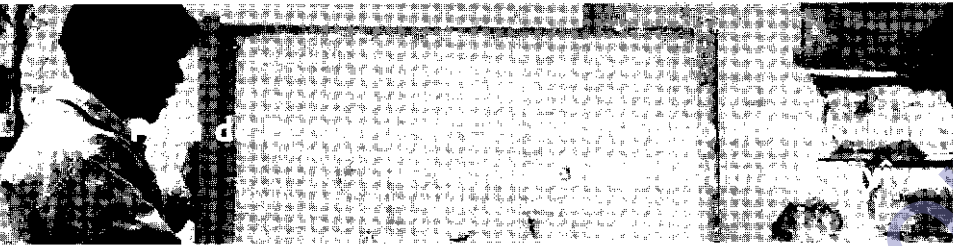
Malimî seba ke wendegehanê miyanênan de katalankî bimusnê ganî mezunê unîversîte bê. La seba ke bieşkê wendegehanê miyanênan de dest bi kar bikerê tena unîversîte ra mezunbîyayîş qîm nêkeno. Çünke ganî endamî beşdarê kursanê sertîfîkaya pedagojî (CAP) bibê ke warê didaktik yan zî pedagojî de dersa formasyonî danê. Sewbîna zî yeno waştîş, malimê bîni ke zîwanê katalanan de derse danê katalanakîya vatişki û nuştîşki de qîmkerdişê (yeterlilik) xo îspat bikerê. Îdareyê perwerdeyî yê welatî, halê hazir de seba malimanê ke wendegehê miyanêni de derse danê zî yew tewir kursê zereyê xizmetî organîze keno. Malimî seba ke qîmkerdişê xo yê zîwanê katalanan de aver biberê, beşdarê kursanê ke hetê Enstituyanê Zanistîyanê Perwerdeyî ra diyenê benê.

Sistemê destekê zîwanî yê musayîşê berzî di cîhetî yo. Nînan ra yew perwerdeyê bingehîn yê wendekaran; o bîn zî perwerdeyê maliman o. Ganî malimî çarçewaya nê perwerdeyê ke temamen bingehê katalankî ser o diyeno de beşdarê dersanê teorîk û pratîkan bibê. Nê prosesî de hîna zaf çîmgêriya (gözlem) sinifî û plankerdişê dersan ca gêno. Wenderkarê ke nê programanê unîversîte ra mezun benê, heq qezenç kenê ke wendegehanê dereceyê miyanêni de derse bidê.

Perwedekerdişê maliman SEDEC (katalankî de Servisê Musnayîşî) hetê Komela Rosa Sensat û tayê kolejanê taybetan ra yeno îdarekerdiş. SEDEC girêdayeyê Departmanê Perwerdeyê Katalonya yo û zîwanê katalanan de perede yê resmî rayîr ra beno (yürütmek). No dezge eynî wext wayirê taximêkê pîsporanê perwerdeyî yo û wezîfeyê nê pîsporan îcadkerdişê îmkananê pedagojîkan û caardişê ihtiyacanê musnayîşî yo. Nê dezgeyan ra teber, Omnium Cultural û GAEC (Crûba Hereketê Wendegehan yê Katalonya) zî seba averberdişê zîwanê katalanan xebatan kenê û kîştî naye de seba maliman kursanê musayîş û averberdişê katalankî organîze kenê.

Katalonya de herçiqas zîwano normal yê perwerdeyê katalankî bo zî wenderkarê ke sistemê perwerdeyî ra mezun benê ganî bieşkê spanyolkî zî qasê katalankî bikar bîyarê. No rî ra namzedê malimîye, kîştî zîwanê muxtar yê Katalonya de ganî spanyolkî zî bimusê.

Nejat Ayaz

Peru, eynî sey gelek welatanê bînan yê Amerîkaya Latîne welatêko winasî yo ke tede gelek ziwane çayî (yerî) yenê qiseykerdiş. Badê ke hetê spanyolan ra ameyî dagîrkerdiş nê çayan de çarî bi serran sey kolonî ciwîyayî la ancî eşkayî ziwana û kulturê xo muhafaze bikerê. Ewro nê welatî de ziwano ke tewr zêde yeno qiseykerdiş spanyolkî ya la ancîna zî 42 ra vêşêr ziwani hema zî bi hawayêko aktîf yenê qiseykerdiş. Labelê statuyê berz û hegemonyaya spanyolkî dagîrkerdiş ra nat hertim ziwane welatî yê bîni tehdîd kerdê. Serranê 1950an ra nat spanyolkî ra teber ziwane bîni zî perwerde de ameyê bikarardiş la no tehdîd ancî zî dereceyêka muhîme de apey nêşîyo; çunke no perwerdeyo ke behsê ey beno, binî de homojenîye, yanî asîmilasyonî xo rê kerdo hedef û nê hedefê xo de hetanî dereceyêk zî biser kewto. La serranê 1970an ra îtibaren bitaybetî badê ke programê Perwerdeyê Çutziwanîye yê Mîyankulturî ame averberdiş û badê ke termê mîyankulturîye (Kürtûlerarsîlik) ame munaqêşekerdiş paradîgmaya verêne vurîyaya, tetbîqê neweyî dest pêbiyê. Netîceyê naye de geşbiyayîşê muhîmî qeyd biyê. Nê prosesî de vurîyayîşanê tewr muhîman ra yew zî warezê perwerdekerdişê maliman de yo.

Çêr ra, ziwane Quechua ke spanyolkî ra dima ziwane diyin o ke tewr zêde yeno qiseykerdiş de seba ke derse bidê ma behsê perwerdekerdişê (yetîştîrme) maliman kenê.

Perwerdekerdişê maliman, perwerdeyê çutziwanîye reyde bala xo daya berzkerdişê muwafeqîya akademîke ya wendekaran ser ke ziwane dayîka înan Quechua ya. La îstatîstîkî exlebê xo nizm mendê, coka hem malimî hem aileyî bişubhe ewnîyayê faydeyanê perwerdeyê çutziwanîye ra. Labelê serranê peyênan de gelek maliman ewnîya ke muhtewaya sîstemê perwerdeyî ke maliman perwerde keno kolonyalist (sömürgeci) o, dest pêkerd bale ante termê "mîyankulturîye" ser. No rî ra hetê metodanê programî, muhtewayê perwerdeyî û aktivîteyê ke tetbîq benê ra vurîyayîşê (değîşîm) gelek muhîmî tede ameyî kerdiş.

Amacê nê programanê neweyan yê perwerdekerdişê maliman no yo, wazenê maliman amade bikerê ke bieskê mintiqayanê teberê bajaran de û çayanê ke tede di ziwani yenê bikarardiş de goreyê metodanê mîyankulturî û çutziwanîye bişuxulîyê. Hedefê bingehîn yê programan perwerdekerdişê maliman bo zî tayê wextan materyalanê derse zî amade kenê. Gama ke namzedî seba programî yenê weçînayîşê ehemîyetêko taybet dîyeno dewamkerdişî (sürdürebîlîrîlik), coka tayê krîterî tesbît biyê. Nînan ra yew xebîtiyayîşê maliman mîyanê "torra wendegehî" de yo. Goreyê naye, wendegehê ke hetê cografya ra yewbînan ra nêzdî yê, yew "torre" virazenê û malimê ke na mitîqa de manenê seba mintîqaya xo yew polîtîkaya perwerdeyî ya muştêreke dîyar kenê. Mîyanê nînan de babetê sey semînerê maliman yê muştêrekî, tewirê aktivîteyan seba

projeyanê geşbîyayîşî (gelişim) peydakerdişê fonan zî estê. Hemeyê torran bi no qayde xebitîyenê û her serre derheqê xebatanê xo de rapor danê wezaretê perwerdeyî.

Malimê ke verdîbistane (Anaokulu), dibistane (İlkokul) û wendegehê miyanênî (Ortaokul), yanî malimê nê her hirê qedemeyan de xebitîyenê beşdarê nê programî benê.

Taybetîyê Maliman

Hem malimê verdîbistane yê şarê cayî ra ke perwerdeyê unîversîteyêka taybete nêdiya hem malimê qedemeyanê bînan ke perwerdeyê malimîye diya beşdarê programî benê. La nê maliman ra tu kesî bi hawayêko resmî perwerdeyê çutziwanîye nêdiyo. Heto bîn ra, hemeyê înan hem zîwanê Quechua hem spanyolkî de gelek serkewte yê. Ser de zî (üstelik), zafê înan domanîya xo nê mintiqayanê teberê bajarên de vîyarnaya. Heto bîn ra, miyanê malimanê ke perwerdeyê resmî diyo û malimê ke şarê cayî (yerli halk) ra yê la perwerdeyêko resmî nêdiyo hetê hesasiyetê (duyarlılık) zîwanî û kulturî ra ferqê balkêşî estê. Malimê dewan yê ke şarê cayî ra yê întîbaqêko zaf baş nişanê programê miyankulturî dayo. Nimûne, cinîyê ke kreşanê dewan de xebitîyenê, ferq kerdo ke tayê pêşniyazê ke hetê dezgeyanê resmîyan ra amade bîyê dewan reyde qet pênekewenê û keyfê wendekaran pê nêno, herinda naye de dest pêkerdo metodê ke înan bi xo keşf kerdê, tetbîq kenê.

Zîwanê ke perwerde de yenê bikarardîş

Modelê perwerdeyê çutziwanîye ke mintîqa de tetbîq benê, goreyê tewsfîyeyanê malimanê torra wendegehan ra, hetê wezaretê perwerdeyî ra amade benê. Quechua ke zîwanê mintîqa yo, şeş serranê verênan de heme aktivîteyanê perwerdeyî de zîwano bîngehîn o. Prosesê nê şeş serran de spanyolkîya ke sey dersa zîwanî yena musnayîş, saetê na derse qedeme bi qedeme yenê zêdnayîş. Herçiqas tewsfîye beno ke qedemeyê diyin yê programî de zîwanê Quechua bibo zîwanê perwerdeyî, la na babete de îqnakerdişê maliman her game mumkin nîyo. Coka tayê malimî pratik de spanyolkî de perwerde danê.

Program de dersa zîwanî ya diyine senî, spanyolkî senî danê musnayîş zî diyar bîyo. Naye gore, spanyolkî, goreyê metodê têkilîya bitesîre (communicative approach) yena dayene. Dersan de hîna zaf qabiliyetê qîseykerdişî ser o yeno vindertiş. Seba naye temrînê (alıştırma) bidetayî yê qîseykerdişî programî de ca gênê. Sewbîna zî nêzdîbîyayîşêkê "bingehê şarî" ser o yeno qebulkerdiş (benimseme). Çünke spanyolkî zîwanê kolonyalîstan o, gama ke miyanê komelî de qîsey beno, umûmen têkilîyêka îqtîdarî ke seypê nîya zî vejeno meydan. Coka no program bikarardîşê spanyolkî ra eleqedar, xo rê keno hedef ke wendekaran derheqê cîyakarîye (ayrımcılık) de zî bikero wayîrê zanayîşî.

Babetê ke munaqeşe benê.

Herçiqas hema vajîm ke hemeyê maliman derceyêka başe de Quechua qîsey bikerê zî seba ke perwerdeyê xo yê malimîye spanyolkî de diyo, zîwanê Quechua de babetanê sey wendîş û nuştîş, awankerdişê cumle û rastnuştîş de hende zî wayîrê qabiliyetê temammî nîyê. No rî ra gama ke

domanan musnenê wendiş û nuştîş, endîşeyê ke do şaş bimusnê, vejîyeno meydan. Sewbîna, tēmîyanekîya ziwane nuştîş de zî maliman rewşêka zore de verdana. Çünke tayê kesî vanê na yewe rast a ke Quechuaya standarde hemeyê mintiqayan de bêro bikarardîş, la tayê zî mudafea kenê ke wa fekê cîya-cîyayî yê mintiqayan zî bêrê hesabkerdîş û ziwane kî nuştîşî yê 'çend-diyalektinî' tercîh kenê. Program hîna zaf standardîzebîyayîşî tercîh keno la qismêko muhîm yê maliman piştgîrîya kesê ke derheqê fekan de hesasiyetê xo esto kenê. Heto bîn ra, munaqeseyêka winasî kerd ke derheqê ziwane Quechua de yew haydarîye (farkındalık) bêro meydan.

Munaqeseyê muhîmî yê bînî zî derheqê spanyolkî ra tercumekerdîş û ziwane Quechua de nuştîşê metnanê akademîkan de ameyê meydan. Wezaretê perwerdeyî seba heme sînfan kitabânê derse yê spanyolkî amade keno û wendegehnan rê şaweno. Herçiqas nê kitabî tercumeyê ziwananê cayîyan benê zî, malimî zafê reyan bikarardîşê çekuyanê ke şar zêde aşînayê înan nîyo û cumleyê ke goreyê awanîya (yapı) ziwane cayîyan nîyê ra gerrizîyenê (şikayet etmektedir).

Sewbîna zî, babetê ke munaqesê benê ra yew zî zanayîşê akademîkî her tim vera zanayîşanê bînan de dekenê cayêkê prestîjînî. Çünke "zanayîşê akademîkî" yo zaf prestîjin ke eserê kozmolojîyê Rojawanî yo, zafê reyan sey zanayîşêkê "gerdûnî (evrensel)" û "tewr rast" nişan beno, la vera ey de zanayîşê ke yê Rojawanî nîyê zî sey "edetî (geleneksel)" û "cayî (yerel)" nişan diyenê, zeman û mekanî cayîyê de yenê hepskerdîş. Na rewşê de herme çeşîtê zanistî û hawayê zanayîşî yê sey "razber (soyut)", "notr", "zanistîyaneyê safî" û "zanayîşê gerdûnî (evrensel bilgi)" peygoş kenê ke *zeman yan zî cayêkê bellikerde yê tarîxî de hetê tayê merdiman ra ameyê xuliqnayîş*. Vera naye de her hawa zanayîşê ke yê Rojawanî nîyê zî bi termanê sey 'etnoakademîk', 'etnomatematik', 'etnobiyojolojî', 'etnotibî' û 'etnoastronomî' name kenê. Esas na yewe kena ke têkiliyê kolonyalistîya newîye bêrê hesilnayîş (üretîlme) û vila bibê. No rî ra, seba ke kolonîzekerdîşê zanayîşî (bilginin sömürgeleştirilmesi) ra aqîlîyê, programê perwerdekerdîşê maliman de hetê malîman ra rayîrêko hîrê merheleyînan yeno teqîbkerdîş. Nê hîrê merheleyî wîna xulasa benê:

Zanayîş bi tayê erjan dorgîrewte yo, yanî ganî merdim bizano ke yew nîjad, cins û kokêk yew hawa fikirîyayîşêk temsil kenê.

Ganî zanayîşê edetî (geleneksel bilgiler) newe ra keşf bibê, krîtîk bibê (değerlendirilmeli) û tetbîq bibê, kîştî naye de zî biçîmê zemanê û mekaneyî (zamansallık ve mekansallık biçimleri) ke nê zanayîşî se "zanayîş (bilgi)" ney la se "zanayîşê edetî (geleneksel bilgi)" kod kenê zî bêrê tehqîqkerdîş (sorgulanmalı).

Tewîrê zanayîşî yê cîya-cîyayî, komî (kümeler) yan zî yewîneyê ke wîna net dîyar biyê û ser û bînê xo gîrîyayê, ganî yewbînan de nêrê têkildarkerdîş (ilişkilenidirmemeli); eksê naye de, ganî seba hesilnayîşê neweyî yê entelektuelîye sey malzemeyê ardîmkarî bêrê fikirîyayîş.

Goreyê kozmolojîyê cayî ra perwerde

Hedefanê nê programî ra yew zî Andî⁴ mufredatê wendegehî de bicakerdîşê kulturê cayî (û kîrîşnayoxanê nê kulturî), zanayîşê Rojawanî yo ke ameyo "gerdûnîkerdîş" û zanayîşê

⁴ And, nameyê rêzilekoyanê tewr girdan yê dinya ke zafê welatanê Amerîkaya Latîne ra vîyarenê û nameyê na mintîqa yo. Medenîyetê tewr kehenî yê sey Maya, Aztek û İnkâ warê nê rêzilekoyan de ciwîyayê. Ewro zî qismêko muhîm yê şarê Amerîkaya Latîne dorûverê nê koyan de ciwîyayîşê xo dewam kenê.

serdest yê Peruyî reyde bîyarê eynî sewiye. Seba ke tenzîmkerdişê (düzenleme) muhtewa serbest ameyo verdayiş, se prensîb viraştişê naye mumkin o. Malimî, wendegehî û mintiqayî goreyê şertanê xo yê cayîyan hem hetê muhtewa ra hem zî hetê metodî ra eşkenê naye bivurnê. La tetbîqkerdiş de karo esasî paweyê maliman ameyo verdayiş. Çünke vîyartê (geçmiş) de zafê maliman zîwan û kulturê cayî yê Quechua qij diyo, xo sey parçeyêkê nê zîwan û kulturî nêdiyo. Coka ganî nê malimî fikr û muhakemeyanê (yargî) xo yê verênan yê derheqê kozmolojîya Quechua de bişiknê, babetanê se qabiliyetê fikirîyayîşê analîtîkî de perwerde bigîrê û sewbîna zî, ganî bîmusê stratejîyanê neweyan tetbîq bikerê. Nîmûne, mîyanê serranê 2003-2006 de semîneran de nê temayî ameyî munaqêşkerdiş: "Çira ganî ma kozmolojîya Andî bizanîn?", "Seba şaranê cayîyan 'kalîteyê cuye' çi ifade keno?", "Kozmolojîya Andî parçeyêkê biçimê fikirîyayîşê wendekarên ma ya", "Malimî zî 'wendekarê' kozmolojîya Andî ye", "Termê cayî seni reyna yenê sazkerdiş?" "Kulturê Andî de fikirîyayîşê matematîkî, pratîkê wendiş-nuştişî bi şeklê ke goreyê kulturî ra yo musnayîş" û "Goreyê teqwîmê şarî ra tenzîmkerdişê zaftewîrîya mufredatî, serra wendegehî û dersan".

Sewbîna zî maliman reyde tayê projeyî ameyê tetbîqkerdiş û goreyê teqwîmê şarî ra, mesela, aktîvîteyê derheqê zîretî de ameyê kerdiş, wendekarî û kesê ke şarî ra yê zî beşdarê nê projeyan bîyê. Sayeyê nê projeyan de, lebitîyayê ke wendegehyan de, derheqê biçîmanê zanayîşê cayî û kulturî de perspektîfê maliman hîra û xorînêr bikerê. Bi naye zî qîmê xo nêardo, muhtewa ra bigîre hetanî mufredatî, rastiya metodê musnayîşî ke yenê bikarardiş ra bigîrin hetanî rewşa materyalan, edetê wendegehyan, bikarardişê zîwanî, hetta ke babetê sey kînc û kolê ke wendegehyan de yenê xoradayîş zî tede, derheqê nê çîyan de fikr û helwêsta înan de vuryayîşê muhîmî virazîyayê.

Newe ra tarîfkerdişê têkilîya mîyanê wendegeh û komelî de

Malimê ke beşdarê programî benê, beno ke verî umûmen xo meslekê xo reyde, wendegehê xo û mufredatê neteweyî reyde seypê (özdeş) bivîne û babetanê se "geşbîyayîş", "kalîteyê cuye" û "averşîyayîş" de wayîrê fikrêkê sabîtî bê. Bi vatişêkê bîni, zafê înan xo aîdê yew grûba etnikî û sey endamê komelê ke tede xebitîyenê xo tarîf kenê û nê şeklî de xo danê şînasnayene. Na babete de çend hedefê programî estê:

Malimê ke seraserê cuya xo de maruzê çîyakariye (ayrımcılık) bîyê û seba ke yew fikrê ke bibo alternatîfê "cuya başe" ya Rojawanî çin bîyo coka bîyê xerîbê komelê xo û kulturê Quechua ra dûr kewtê, newe ra tesîskerdişê nasnameyê nê maliman;

Wendegehî bikero parçeyêkê komelî û cayê wendegehî komel de newe ra diyar bikero, nînan reyde newe ra tesîskerdişê koordinasyonêkê diletî yê muqabilê yewbînan de;

Bi hawayêko aktîf maliman daxilê karê rojane yê şarî kerdiş û hawayo ke şarî bi xo wazenê de wendegehyan viraştiş, seba xuliqnayîşê rewşêka winasî xebitîyayîş;

Seba ke şar beşdarê waranê dezgeyî (kurumsal alanlar) yê bînan zî bibo, pêardişê şertanê musaitan.

Seba ke naye de biser bikewê, temayê sey rolê komelkî yê perwerdeyî, tarîxê ziwane kolonyalistî ke dewanê cayîyan de ameyo tetbîqkerdiş, derheqê komel û wendekaran de helwêst û zanayîşê maliman, wendegehan de cîyakariya kulturî û ziwani, sinif de cîyakariye kapsamê programî de gêriyayê dest, projeyê pilotî ke malim û şarî ameyê têhet, tetbîq biyê. Sayeyê naye de hem malimî hem zî şar, baweriya ke wendişo berz tekane rayîrê “geşbiyayîşî” yo ra xo xelisnayo, herinda ney de muhîmiya fehmkerdişê dînamîkanê xo yê cayîyan de hîna vêşî biyê wayîrê ferasetî. Ninan ra teber, programê radyo û televîzyonî ke malimî û şar ameyê têhet zî organîze biyê, sewbîna zî dest pêkerd konferansê serrane ke tede babetê cîya-cîyayî yê perwerdeyî munaqeşe benê zî organîze biyî. Seba dewamkerdişê nê xebatan beşdariyêka zaf û bitesîre viraziya. Konferansê bi nameyê “Ardîşê Yew Cayî yê Di Zanayîşan: Îmkan û Problemê Perwerdeyê Miyankulturî û Çutziwanîye” neke paytextê mintîqa de, bajarane hîna mehelîyan de tenzîm bî. Bi no qayde bale ancîya ser ke tenzîmkerdişê muxtarî (özerk düzenlemeler) çiqas muhîm ê. Sewbîna zî, seba ke piştgîriya ziwane Quechua bikerê dîqet kerdo ke teblîxî hîna zaf bi ziwane Quechua pêşkêş bibê.

Îmkanê îdareyê muxtarî

Eke bi hawayî sîyasî û îdarî dest bi kar nêbiyêne, nê geşbiyayîşê ke ma cor ra behsê înan kerd beno ke tu yew zî nêvirazîyayêne. Perwerdeyî fonksiyonêko wîna ard ca ke heme yê welatî bivîyaro îdareyê muxtariyetî ser, şar bi hawayêko bitesîr (etkîlî) beşdar bibo û polîtîkayê Perwerdeyê Miyankulturî û Çutziwanîye temamê mintîqayan de bêrê tetbîqkerdiş. Sewbîna, sayeyê torrê ke ameyê ronayîş de temsîlkarê perwerdeyî û temsîlkarê rêxistinane şarê sîvîlî ke mintîqayanê bînan ra ameyê, projeyê xo yê perwerdeyê serrane goreyê rewşa mintîqaya xo hîra kerdê û îmkan dîyo ke mintîqayanê bînan reyde bidê têver.

Eke ma nê heme munaqeşeyanê ke cor ra biyî bidîm arê, termê miyankulturîyîye tena yew metod niyo; eynî wext de gelek mintîqayanê badê kolonyalistîye de seba munaqeşekerdişê bineşeyanê (kalintî) ke kolonyalizmî xo dima verdâyê potansiyelêko muhîm xo de kirîşneno. Seke Peru de serranê 1950an de yeno dîyene, nê programî neke bi tena sereyê xo qedîyayîşê kolonyalizmî ardo meydan, eynî wext de rayîr akerd ke nîzame sîyasî yo serdest, ekonomîkî û sosyalî zî bîbedîliyo. La serranê 1970an ra îtibaren, bi vejîyayîşê meydanî yê termê miyankulturîyîye ke hetê şaranê cayîyan ra ameyo averberdiş, dest bi muhakemekerdişê (sorgulanma) mufredatê nimtkî bi û vejîya meydan ke metodê perwerdeyî û materyalê derse ke yenê bikarardişê têkîliya îqtîdarê kolonyalistî senî newe ra hesîlînenê (ûretme). Badê nê heme averşîyayîşan cografîyaya Amerîkaya Latîne de dest bi vilabîyayîşê (yaygînlaşma) waştîşanê miyankulturîyîye bi.

Susanne Jacobsen Perez

Not: No nuşte meqaleya bi nameyê “*The Contribution of Post-Colonial Theory to Intercultural Bilingual Education in Peru: An Indigenous Teacher Training Programme*” ra bikilmkerdiş gêriyaya. Coka cumleyê ke nuşte de ameyê bikarardiş molamot tercumeyê metnê orîjinalî niyê. Meqale, kitabê bi nameyê *Social Justice Through Multilingual Education* ke editorîya Tove Skutnabb-Kangas, Robert Philipson, Ajit K. Mohanty û Minati Panda de weşaniyayo de vila biya.

“Önce Anadili” broşür dizisinin Kürtçenin Zazaca lehçesinde hazırlanan bu yedinci serisinde, Bolıvyadan Peru ve Hindistan’a, Bask Ülkesi’nden Katalonya’ya kadar birçok ülkede denenmiş veya uygulanmış olan dil kırımı, azınlık dillerinin dışlanması, eğitimde anadilini esas alan eğitim ve çokdilli eğitim modellerinin örnekleriyle tartışıldığı birbirinden farklı on makale yer almaktadır.

Bu broşürlerde yer yalan makaleler ve tartışılan konular, sadece Kürtlerin en yakıcı sorunu olan anadili ve anadilinde eğitim sorunlarını gündeme taşıyorlar; aynı zamanda Kürtçenin Kurmanca ve Zazaca lehçelerine çevirileriyle, bu her iki lehçenin modern terminolojideki dilsel kapasitesini açığa çıkarmasının önemli bir kanıtı olarak karşımızda duruyorlar.

No broşürê hewtine yê rêzebrosûranê “Verî Zıwanê Dayîke” ke kirmancî (zazakî) de amade bîyo de des meqaleyê ca gênê. Nê meqaleyan de babetê sey qirkerdişê zıwanî ke welatanê sey Bolıvyaya ra heta bi Peru û Hindîstan, Welatê Baskî ra heta bi Katalonya de ameyê ceribnayîş yan zî tetbîqkerdiş, teberkerdişê zıwanê eqalîyetan, modelê perwerdeyê ke zıwanê dayîke bingeh gênê û perwerdeyê zafzıwanîye munaqeşe benê.

Meqale û babetê ke nê meqaleyan de munaqeşe benê, neke tena persê bingehîni yê kurdan zıwanê dayîke û zıwanê dayîke de perwerdeyî anê rojeve; eynî wext de bi çarnîyayîşê xo yê seba lehçeya kirdaskî û kirmancî yê kurdkî, termînolojîyê modernî de bîyê delîlê îspatkerdişê kapasîteya zıwanî ya nê her di lehçeyan zî.

**DIYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Ò CIVAKÎ**

**DIYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH**

ISBN: 978-605-5458-15-7